

MOLDOVAI Magyarország

Gazeta Ceangăilor Maghiari din Moldova

2018. Tavasz

ÚJ SOROZAT XXVIII. ÉVF. 1. SZÁM (312.)

Tartalomjegyzék

Lapszámunk szerzői

Tavas, tavasz, gyenge tavasz	3
TIMÁR KARINA: „A fényes nap immár lenyugodott...” (Végső búcsú Kallós Zoltántól).....	4
HALÁSZ PÉTER: „Hájtok eszte hezzám guzalyaszba!” (Trunk csángómagyarjainak sorsa, történelme, hagyománya).....	6
HALÁSZ PÉTER: „Haideti seara la mine-n șezătoare!” (Soarta, istoria și tradițiile maghiarilor ceangăi din satul Galbeni).....	11
PETRES LÁSZLÓ: Trunk helynevei	17
OLÁH-GÁL ELVIRA: „Kelj fel, keleti szél, indulj nyugat felé...”	21
PETRES LÁSZLÓ: Benedek Márton, a homályban hagyott „szent”	23
SÁNTHA ATTILA: A Magyar Királyság 14. századi, Kárpátokon kívüli területeiről	27
BAJNA GYÖRGY: Farsangbúcsúztatás Bákóban	30

BAJNA GYÖRGY (1947, Gyergyószentmiklós) író, költő, újságíró, Gyergyószentmiklós
HALÁSZ PÉTER (1939, Budapest) néprajzkutató, Gyimesközéplek
OLÁH-GÁL ELVIRA (1954, Csíkpálfalva) újságíró, Csíkszereda
PETRES LÁSZLÓ (1975, Újtusnád) magyartanár, Lujzikalagor
SÁNTHA ATTILA (1968, Kézdivásárhely) író, költő, szerkesztő, Kézdivásárhely
TIMÁR KARINA (1995, Pusztina) egyetemi hallgató, Kolozsvár

Kiadja a SZÉKELYFÖLD ALAPÍTVÁNY
A kiadásért felel: FERENCZES ISTVÁN elnök

Felelős szerkesztő: MIRK SZIDÓNIA-KATA
Munkatársak: BARTHA GYÖRGY, HALÁSZ PÉTER, IANCU LAURA,
OLÁH-GÁL ELVIRA
Korrektor: FERENCZ S. CSILLA
Grafikai szerkesztő, fotós: ÁDÁM GYULA
Tördelőszerkesztő: BODOR ZSOLT

Készült a Pro-Print Könyvkiadó digitális nyomdájában.
Tel.: +40 266 314 257 • Csíkszereda, Nagyrét u. 22. szám

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. szám,
tel.: +40-266-311026 e-mail: moldvaimagarysag@gmail.com

Internetes elérhetőség: www.hargitakiado.ro

A lap ára: 5 RON. Előfizetési díj: belföldieknek egy évre 20 RON, külföldieknek egy évre 35 RON.

Előfizetni a szerkesztőségben vagy postai utalvánnyal lehet, amelyet a szerkesztőség címére, ANTAL MARGIT nevére kérünk postázni.
Bankszámla: Fundația Székelyföld BCR Miercurea Ciuc, Sucursala Harghita
Lejzámla (cont lei): RO10RNCB0152042365850001
Valutaszámla (cont valută): RO26RNCB0152042365850004
Folyóiratunk Magyarországon megrendelhető a Magyar Napló szerkesztőségében (1092 Budapest, Ferenc körút 14. I. em. 5.)

TÁMOGATÓINK

Felföldi Elek – Budapest
Fodor Albert – New York
Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaróvár

Tavaszi, tavasz, gyenge tavasz

Tavaszi, tavasz, gyenge tovasz
Tavaszi, tavasz, gyenge tovasz

Ki füvet, fát megújítasz,
Ki füvet, fát megújítasz,

Csak engem szamarítasz,
Csak engem szomorítasz,

Csak e hóvak arról halyák,
Ha nekünk és tovaszunk jött,

Kicsi bárán büögészirül,
Kicsi bárán büögészirül.

Sz egy tilinkó szullászárul,
Sz egy tilinkó szullászárul.

Énekelte Bodó Antalné Csobotár Magdó Trunkon 1953-ban. Gyűjtötte Szenik Ilona.
In *Romániai magyar népdalok*. Kriterion, Bukarest, 1974. 311.

Rangos magyar állami kitüntetések moldvai csángómagyaroknak

A magyar nemzeti ünnep alkalmából tizenegy erdélyi közeleti személyiség magyarság érdekében kifejtett munkáját ismerték el és jutalmazták rangos magyar állami kitüntetésekkel. Az érintettek a csíkszeredai Lázár-házban

vehették át az Áder János köztársasági elnök által adományozott kitüntetéseket.

Magyar Arany Érdemkereszttel tüntették ki Antal Vajda János magyartanárt, a Romániai Magyar Pedagógusok Szövetségének tagját a csángó hagyományok megőrzése és a nehéz sorsú csángó fiatalok támogatása iránt elkötelezett munkájáért.

A Magyar Érdemrend lovagkeresztjét vehette át Duma István András író, költő, a Szeret–Klészse Alapítvány alapítója és társelnöke, a Romániai Magyar Pedagógusok Szövetségének referense, akinek a csángómagyar közösség szülőföldön maradása, valamint kultúrájának és hitvilágának kutatása és széles körű megismertetése érdekében végzett munkáját értékelték.

Gratulálunk mindkettőjüknek!

Forrás: szekelyhon.ro, 2018. március 22.

„A fényes nap immár lenyugodott...”

Végső búcsú Kallós Zoltántól

Kallós Zoltán 1926. március 26-án született a mezőségi szórványvidéken, a Kolozs megyei Válaszúton (Răscruți). Gyerekkori éveit ebben a vegyes nemzetiségű faluban töltötte, így magyar anyanyelvén kívül megtanulta a román és a cigány nyelvet is. Az elemi iskolát Válaszúton végezte, az első osztályt magyarul, a többi románul. Aztán felkerült a kolozsvári Református Gimnáziumba, ahol kitűnt a kiváló népdalénekes-tudásával. Ott olyan népdalokat énekelt tanárainak, amiket még soha nem hallottak. Itt került kezébe először a Domokos Pál Péter *A moldvai magyarság* című könyve, ami felkeltette az érdeklődését a moldvai magyarok iránt. 1938–1939-ben első gyűjtéseiből kis tanulmányt szerkesztett, és beadott pályázata az *Ifjú Erdély* című református ifjúsági laphoz I. díjat nyert.

Kolozsvárról a sepsiszentgyörgyi tanítóképzőbe került, és mivel a háború miatt a nyári szünet után, 1944-ben nem indult tanítás, elment Budapestre, majd 1946-ban a tanítói oklevelét Kolozsváron szerezte meg. 1946–1950 között Magyarvistán volt tanító, ahonnan rendszeresen bejárt a kolozsvári néprajzi tanszékre előadásokat hallgatni, eközben Moldvában, Románvásárban teljesített sorkatonai szolgálatot. Ott megismerkedett odaválói csángó katonákkal, akiket majd a gyűjtései során is felkeres. Betegsége miatt egy év után leszerelték a katonaságból, és visszatért a tanítói állásához. 1950-ben a családja kulákként került, az édesapját hat hónap börtönnel és teljes vagyonelkobzással büntették. Családja sorsát és saját életét is nagymértékben befolyásolta ez a megbélyegzés, de pártfogója, Nyilas Ilona képviselő, prezídiumi tag szárnyai alá vette a tehetséges fiatalembert.

Felelősséget vállalt a fiatal tanítóért, aki meg tudta szólaltatni a falusi embereket, „meg tudta nyitni a lepecsételt szájukat”.

Kallós Zoltánt a Zeneakadémiára való felkészülésében Jagamas János folklórkutató segítette, aki Kodály és Bartók közvetlen tanítványa volt. 1950-ben sikeresen felvételizett a kolozsvári Zeneművészeti Főiskolára, a mai Gheorghe Dima Zeneakadémiára. 1951 és 1955 között egyetemi hallgató, de egyetemi tanulmányait politikai nézetei, valamint családja kulákká nyilvánítása miatt kénytelen volt megszakítani. Az akadémiát ugyan befejezte, de a folyamatos zaklatások miatt nem kapott diplomát. Jagamas arra ösztönözte, hogy tudatosan folytassa kisdiák korában megkezdett gyűjtéseit, sőt, készítse el egy moldvai falu monográfiáját. Az ő tanácsára ment tanítói oklevelével 1955-ben a Bákóhoz közel fekvő Lészpedre tanítani. Itt ismerte meg közelebbről a moldvai katolikus magyarok életét és hagyományait. A moldvai csángó falvakban azonban 1957-ben megszüntették a magyar nyelvű oktatást, de Kallós Zoltán nem tudott teljesen elszakadni attól a vidéktől, ezért csaknem nyolc esztendőn keresztül a Gyimes-völgyében, fakitermelésnél vállalt munkát. Eközben folytatta népzenei gyűjtéseit, de 1958-ban, politikai nézetei miatt, rövid időre bebörtönözték. 1968-ban Kolozsvárra telepedett és Martin György folklórkutatóval végigjárta a Mezőség és a Kalotaszeg falvait, keresve a táncos, énekes adatközlőket.

1969-től jelentek meg egyedülállóan értékes balladagyűjteményei, 1971-ben a *Balladák könyve* nagy sikert aratott, majd Budapesten többször is újra kiadták. 1973-ban megjelent az *Új guzsalyam mellett* című munkája, amely a klézsei 76 éves Miklós Gyurkáné Szályka Rózsa csángó énekes balladáinak és dalainak gyűjteménye (szövegtár dallamokkal és hanglemez melléklettel). Ez a magyar balladatudatásban az első személyi monográfia.

1989 után könnyebbé vált a munkája, nyugodtabb körülmények között folytathatta a kutatást és gyűjtött anyagának rendszerezését, a hangzó anyagok megjelenítését. 1992-ben létrehozta a *Kallós Zoltán Alapítványt*, ami a hagyományörzés elismert szervezője, de a moldvai csángók ügyének egyik fontos támogatója is lett. Válaszúton bennlakásos rendszerben valósítják meg a mezőségi szórvány falvak gyermekeinek anyanyelvi oktatását, és hagyományörző foglalkozásokat tartanak számukra.

Kallós Zoltán nem éppen váratlan, de fájdalmas halálával 2018. február 14-én a magyar nemzet jelentős személyt veszített, olyan gyűjtőt, aki életét a közösségnek, a magyar folklórnak, a népzenei kutatásoknak szentelte. *„Nem az a magyar, akinek a nagyszülője magyar volt, hanem akinek az unokája is magyar lesz”* – ez volt Kallós Zoltán életének mozgatórugója. Már egy év telt el azóta, hogy Zoli bácsi ezt nekem utoljára, személyesen elmondta saját otthonában. 2017 februárjában meglátogattuk Zoli bácsit; mint mindig: kijött az ajtója elé és a tornácnak dőlve várt. Beléptem otthonába, amelyet mezőségi, kalotaszegi, gyimesi és nem utolsósorban a moldvai szöttesek, tárgyak töltöttek meg. Olyan színes, élettel teli volt a háza, a kultúrák úgy összefonódtak Zoli bácsi otthonában, akár az életben. Ezeket a tárgyakat egész életén keresztül gyűjtötte, vásárolta. Leült az ágy szélére és sajátos nyugodtságával, ősz hajával, nagy kikerekedett szemével és remegő hangjával kérdezett, mesélt, érdeklődött moldvai ismerőseiről. Ez volt Zoli bácsi! Felidéztük azokat a történeteket, amikor kicsi voltam és részt vettem a választói táborban, megtanultam a mezőségi táncokat, csintalankodtam, mozgékony, rossz alvó voltam.

Emlékszem a csűrben való, hálósákos alvásokra, arra, ahogyan ellenőrizték, alszunk-e, de mi gyerekként mindig álmatlanságban szenvedtünk. Felejthetetlen reggelek voltak ott a táborban: Zoli bácsi csak letről figyelt minket, mi fenn a dombon futkorásztunk, készülődtünk a hosszú napra. Mintha csak most lett volna az a tábor, mintha azok a napok csak most múltak volna el. Pedig én már nagylány lettem, Zoli bácsi pedig most itthagyt bennünket. Elment, és soha nem fog visszajönni. Az egyik ilyen táborban tanultam meg az egyik kedvenc dalát, ami nem más, mint egy bujdosóének. Válaszútra, Zoli bácsira ezek a sorok emlékeztetnek: *„Fordulj, kedves lovam napszentület felé, / Úgysem jövünk többet soha visszafelé...”*. Nem, nem jön vissza soha. Élete során minden tájegységhez tudott egy-egy kedves dalt kötni, de azt sem hagyhatom ki, hogy minden tájegység emberei is tudnak valamit Zoli bácsihoz kötni. Ha csak egyszer is találkozott vele az ember, sokat tanulhatott tőle, soha

rossz szót nem mondott senkiről, mindig igyekezett jó kapcsolatot ápolni az emberekkel. Rég nem járt fizikailag Moldvában, de lélekben mindig ott volt, a szíve mindig is Moldvához és a Mezőséghez húzott.

Középiszkolás koromban Csíkszeredából sokszor ellátogattam Válaszútra, nagyon szerettem oda járni, hiszen már akkor érdeklődtem a gyűjtései iránt. Ott szereztem meg talán a legtöbb hangfelvételt, a könyveit, és akkor ismertem meg közelebbről, akkor tanultam a legtöbb népdalt, balladát. Olyan gyűjtő volt, aki tudását, anyagait másokkal is megosztotta, és bátorította a fiatalokat, energiát és ötleteket adott. Mindig azt mondta, hogy mindent lehet, csak akarni kell.

Zoli bácsi büszke volt rám, hogy tanulmányaimat magyar egyetemen folytattam, mindig bátorított, különösen hogy néprajzot hallgattam. Másodéves voltam, amikor elmondtam neki, hogy néprajzot tanulok a Kolozsvári Néprajz Tanszéken, nagyon örült ennek és minden alkalommal megkérdezte, hogy ugye majd hazamegyek tanítani? A tavaly februárban is ez volt az egyik fő kérdése: ugye már tanítónő vagyok? Bátran mondhatom, hogy Zoli bácsi szeme előtt nőttem fel, hiszen gyerekkoromtól kezdve részt vettem a választói táborokon, rendezvényeken, tánc táborokon. Most is tisztán emlékszem a mély nyugodtságára, a szigorú nézésére, őszinte szavaira. Már középiszkolás voltam, amikor 85. születésnapját ünnepeltük. Meghívtak minket, pusztinaiakat is, de én már „kirepültem” volt otthonról, Csíkszeredában voltam tízedik osztályos. Elmentem Válaszútra, és az ünnepen elszavaltam a *Lakatos Demeter Messze, ott, hol a nap szentül le...* című verset és elénekeltam a *Mikor Csíkból kiindultam* népdalt. Nagyon boldog volt Zoli bácsi, még a könnyei is kiestek; soha el nem felejttem mély sóhajtásait, széles mosolyát és bátorító szavait.

Megható volt hallani, hogy mennyien tudják a kedvenc dalát. 90. születésnapján a kultúrák ismét összefonódtak, minden harag elmúlt, mindenki kibékült mindenkivel és ez alkalommal is felzengett a bujdosóének. Ha csak visszagondolok, elsírom magam, mert elképesztő, milyen nagy kovácsolóereje volt Zoli bácsi munkájának, szeretetének és jóságának.

Amikor megismertem, még kicsi voltam, nem értettem, miről beszél, csak felnéztem rá, ő megfogta a vállamat és beszélt. Most, hogy megnőttem, megértettem, és még jobban felnézek rá, hálás vagyok mindazért, amit tett a moldvaiakért, hálás vagyok a sok szép, értékes gyűjtéséért, a sok jó tanácsért, és mély fájdalommal tudom megélni, hogy már nincs köztünk Zoli bácsi. Nem fogja meg a vállamat, nem esnek ki könnyei, amikor énekelek, már nem látogat el Pusztinára, nem érdeklődik a régi ismerősei iránt, nem vár nekidőlve a tornác oszlopának. Ma már csak azt tudom, hogy *a fényes nap immár elnyugodott...*

Isten bocsássa meg bűneit! Nyugodjon békében, Zoli bácsi!

HALÁSZ PÉTER

„Hájtok eszte hezzám guzalyaszba!”¹

Trunk csángómagyarjainak sorsa, történelme, hagyománya

A Szeret és a Beszterce folyók találkozására alatt, a Bákó–Egyedhalmi közti vasútvonal és a Szeret között fekvő falu helyén régebben több település is volt. A XVII. században *részes* (răzeș) falu is lehetett a helyén, de a hadak útjában lévén ismételtelen elpusztult, valószínűleg az árvizek sem kímélték. A XVIII. században a térség biztonságosabbá válásával főként Bogdánfalváról telepedtek ide szegényebb rendű emberek, akik szinte teljesen a halászáttal, kisebb mértékben földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoztak. Katolikus és magyar lakossága az írásokban a XVIII. században tűnik fel, először egy moldvai katolikusokról készült, 1776. évi „névtelen jelentés”-ben szerepel, „*La Zehoi*” néven, ami románul ’ártéri erdő-t (La Zăvoi) jelent, és 150 hívőt említenek benne.² A Misszió 1850. évi sematizmusában „Trunk alias Galbeni”-ként írnak róla, első templomukat 1836-ban építették³, Szent György nevére szentelték, majd huszonhat esztendő múlva újat emeltek, vagy legalábbis átépítették. Hosszú időn keresztül Bogdánfalva egyházközség filiája volt, 1984-ben lett önálló plébánia. Magyar népességének régebbi rétegét a sziszegő tájszólást használó, úgynevezett *déli csángók* jelentették, akik mellé idővel egyre több székely is települt. A lakosság számának növekedése miatt 1905-ben újból megnagyobbították a templomukat – vagy újat építettek –, amit aztán 1984-ben átszenteltek Munkás Szent József tiszteletére. Lakossága 1857-ben 263 fő volt, 1898-ban 379 lélek, ezt követően, 1912-ben 556, 1930-ban 577 (ebből r. kat. 565), 1996-ban 1309, 2009-ben 1291 fő volt, több mint 99%-uk római katolikus. Közülük magyarul beszélt 1996-ban 69%, 2009-ben 62%, gyakorlatilag tehát csak a gyermekek nem beszélnek őseik anyanyelvén, akikhez szüleik csecsszopó koruktól románul szólnak, hogy az anyanyelvű oktatás hiányában ne kerüljenek hátrányos helyzetbe.

Közismert, hogy a folyók találkozásának környékén mindig több a hal, mint a vizek más részein, ezért rendszerint ilyen helyeken jönnek létre az ezzel a mesterséggel foglalkozó települések. Így van ez Bákó alatt is, ahol a szőke Szeret és a csaknem fekete vizű Beszterce összefut, s Ketris, Trunk, Diószén népe az átlagost jóval meghaladó mértékben halászik, de a legtöbben mégis Trunkon „szűrik a vizet”. Trunk falu – a gát megépülte és a tó létrejötté előtt – a folyóparton feküdt, úgyhogy régebben a kertek végén már halászni lehetett. „Amikor a bojárnál vagy az árendásnál nem volt munka – írja Kós Károly –, a kézi napszámból élő *pálmások*⁴ számára a halászat nyújtott ebédet, vagy kevés keresetet. Természetesen a környező falvakban is jelentős volt a halászat, de míg Diószénben, Ketrisen inkább csak kiegészítő foglalatosság volt, addig a kevés és gyöngye földdel rendelkező Trunkon a családok megélhetésének egyik alapja

volt a testük táplálására szolgáló, sőt olykor komoly árbevételt vagy cserealapot szolgáltató halfogas és halarulás. Hiszen – mint Trunkon mondták – „a víz a szegény ember fejőstehene”.⁵ Persze ez a mondás azokra a régi időkre vonatkozik, amikor még gazdag halállománya volt a Szeretnek.

Domokos Pál Péter népdalt gyűjt Trunkon Szabó Ferenc házában udvarán, 1932.⁶

Domokos Pál Péter az 1920-as évek végén és az 1930-as évek elején többször és szívesen megfordult ebben a halászfaluban, és sok mindent följegyzett az akkori hagyományos népeletről. Ebből az ismeretanyagból egy ügyes vállalkozó tartalmas és értékes füzetet állíthatna össze és jelentethetne meg a trunkiaknak, a trunkiakról. Különösen egy Szabó Ferenc nevű emberrel és családjával került közeli kapcsolatba Domokos Pál Péter. „Eddigi utaimban őt találtam a legértelmesebb csángónak – írja róla –, jó gazdaember, a *nagy verekedéskor* Magyarországon is járt – vagyis részt vett a kommün leverésében –, Csíksomlyón is többször járt a búcsúban, őt holdas szőlőjét »intenzíven« műveli.” Méltó volt tehát Domokos Pál Péter bizalmára, akinek kérésére 1933-ban elkészítette faluja hagyományos halászatának leírását. Ebben a halászat módjáról, a halak természetéről és viselkedéséről olyan fontos mozzanatokat, megfigyeléseket közöl, amit bármilyen tudós néprajzkutató, kívülről közelítve a témához, aligha írhatott volna le. Dolgozatából megismerhetjük a trunkiak által használt tizenötféle halászszereszmódot, hétféle halászati módot és tizennégy halfaj helyi nevét.⁷

A hal csereértéke különösen a bőjt idején nőtt meg. A trunkiak Klézsén, Nagypatakon, Forrófalván akkora szalonnára cserélték a halat, amekkora az volt; a papok pedig még pénzt is adtak ilyenkor a bőjtölnivalóért. A kommunista időkben, amikor minden ehető dolog valutaszámba ment, nagy dolog volt az is, ha valaki vitt gyöngécske gyermeke tanárának, vagy kórházban fekvő hozzátartozója orvosának egy-egy szép

halat. Egy nagybeteg diószéni asszonyt föl sem akarták venni a bákói kórházba, de „*foktam egy kétkilus csukát – mesélte egy rokona –, odattam az emberinek, másnapra meg volt az asszon operálva*”.

Az utóbbi időkben számottevő mértékben megváltozott Trunkon a halászat módja. A bákói ipari üzemek vízellátását szolgáló és áramot is termelő erőmű érdekében felduzzasztott Szeret gátja előtt keletkezett tóban már nem lehetett alkalmazni a hagyományos módszereket – legföljebb a gát után a továbbfolyó víz partjain –, de a trunkiak hamar megtanulták és alkalmazták a katonaság idején, vagy más alkalmakkor megfigyelt, elsajátított tavi, tengeri halászati módokat. Csakhogy mire igazán megtanulták volna, már leeresztették az erőmű távanak vizét, mert a gyorsfolyású Szeret és a még gyorsabb Beszterce hamar feltöltötte, s már annyi víz sem fért bele, amennyi a tavaszi árvízveszély elhárítására szolgálhatott volna. Láttam a leeresztett tó fenekét, ilyen lehetett a Földközi-tenger ötmillió évvel ezelőtt kiszáradt medre. Aztán valamennyi sódert kitermeltek belőle, majd ismét elárasztották, azóta hol van benne víz, hol nincs, a trunkiak pedig igyekeznek alkalmazkodni az ingadozó vízviszonyokhoz, de mert egyre ritkább a hal, mind kevesebbeket tart el a „fejőstehén”.

Veress Sándor egy esztendővel Domokos Pál Péter után járt Trunkon, s ugyanannál a családnál, Szabó Ferenc házában szállt meg. Ő is nagy szeretettel emlékezik meg az öntudatos és szorgalmas magyar szőlősgazdáról és családjáról. Naplójában a következőket jegyezte föl:

„1930. VIII. 3. vasárnap. 7-kor [Bogdánfalvából] leszekerezem a 6 km-re levő Galbenibe, vagy magyarul Trunkba, mert mint mondják, ott nagy éneklés folyik, sokat tudnak. Szabó Ferenc szőlősgazdához megyünk, ki igen szívesen, barátságosan fogad, ő látta vendégül tavaly Domokost is. Rögtön elküldi a lányát, hogy hívja össze a fehérnépeket, és nagy csudálkozásomra 10 perc múlva olyan áradat jött be a kapun, hogy el sem fértek mind a szobában. Először egy öregasszonytól vettem fel néhány szép, de sajnos csak kétsoros töredékdallamot, aztán a lányok zendítettek rá. Hát még ilyen éneklést én itt nem hallottam! (...) Nagy örömmel, szívesen énekeltek, és bár sok olyat is hallottam tőlük, mit már Klézsn és Bogdánfalván felvettem, de más nótákat is mondtak, amit itt a fiatal lányoknál kerestem. Különösen két 14-15 éves lánytól vettem fel sok kedves, dúr-kvintes nótát, kitűnő szövegekkel. Ezt a lendületet, amivel énekeltek, még egy faluban sem tapasztaltam ezen a vidéken, szinte erőszakkal kellett őket elhallgattatni, hogy hazainduljunk. Előbb azonban Szabó gazda megvendégtelt. A Szeret partján lévén a falu, sokan foglalkoznak halászzal, és így sok halat esznek. Igen, de hogy! Amit még nem láttam, az egész apró, 1-2 cm-es halakat egy nagy tállal megfőzik, és valami fokhagymás lében mártogatva, fejestől, farkastól, mindenestől megeszik, málét harapva hozzá. (...) Szerencsére, jó, aszúszerű bor lévén, alaposan leöblítettem. Így aztán ugyancsak virágos állapotban indultunk éjjel 2-kor haza [Bogdánfalvára], a szép holdvilágnál. Éppen pirkadt, mire Patrás uramat felvettem, hogy beengedjen.”²⁸

Trunk falu lakóinak bogdánfalvi eredetét jelzi, hogy ők is a *déli csángó* nyelvjárást használják, bár idővel, másodlagos migrációval a Székelyföldről is érkeztek ide telepések. De lakóinak zöme az úgynevezett *mezősegi típusú* moldvai magyarok *déli csoportjához* tartozik. Vízparti életmódjukból következően fűzfából faköpűket és gyékényből font méhkasokat is készítettek, s Háromszéken értékesítették, vagy mezőgazdasági szerszámokra cserélték.⁹

Amikor először jártam Trunkon, az 1960-as évek végén, még nem volt duzzasztógát, a Szeret természetes medrében folyt, túlsó partjára az úgynevezett *járóhíddal*, vagyis drótkötélen guruló csigára erősített, emberi erővel hajtott – pontosabban húzott – komppal lehetett átkelni. Pontosán olyan, mint amin Domokos Pál Péter jutott el Diószénbe, 1929-ben. Arra az átkelésre később így emlékezett vissza: „Kora reggel, sötétben, s hidegben utunk a Szeret kompjára visz. A metsző hideg szélben a kompot nekünk kellett áthúznunk, mert nem volt ott senki más. A két ló, szekér, de főképpen a szembefújó hideg szél miatt nagy erőlködésünkbe került, míg a bal partra átvergődtünk. A folyó közepén olyas gondolataim támadtak, hogy hány millió és millió ember pihen e percekben fűtött lakásában, és nem törődik a világ folyásával, s én az idegen földön, hidegben, fázva bolyongok, csak azért, hogy egy fajtámból valót láthassak, vele beszélhesek...”¹⁰ Bizony sokat, nagyon sokat köszönhetünk az előttünk járó tudós utazóknak, akik újabb és újabb híreket hoztak szegény, elfeledett csángó testvéreinkről.

Mint a Kolozsvári Folklór Intézet munkatársai is, akik 1950 és 1953 között népzenei monográfia összeállításának szándékával végeztek mélyfűrés-szerű kutatást Trunkon. Alighanem Domokos Pál Péter 1929. és 1932. évi gyűjtéseinek anyaga

keltette fel az érdeklődésüket a rendkívül hagyományőrző falu zenei kultúrája iránt. A Jagamas János kolozsvári zenetudós vezetésével folyó munka során 302 dallam 708 változatát gyűjtötték össze, ebből 271 dallam 649 változata tartozott szervesen Trunk zenei hagyományához, a többi tanítókon és más utakon került oda. Az anyag a következőképpen oszlott meg: gyermekdal 9 (18 változatban), sirató 1(6), siratóparódia 1(2), régi stílusú népdal 81 (305), új stílusú népdal 4 (10), félnépi dal 14 (40), idegen eredetű dallam 65 (94)¹¹, régi műzene népi változata 5 (15), népies dal 33 (72), egyházi népének 58 (87). A gazdag zenei anyag legnagyobb csoportja a régi stílusú népdaloké, de az ugyancsak régies kulturális réteghez tartozó siratóval és siratóparódiával, valamint a régi műzenéből való és az egyházi népénekekkel együtt több mint felük a magyarság értékesebb kulturális rétegéhez tartozik – legalábbis tartozott emberöltővel ezelőtt. Ha föllapozzuk az 1954-ben megjelent moldvai csángó népdalokat és népballadákat tartalmazó gyűjteményt¹², a húsz gyűjtőpont közül az öt leggazdagabb hely között találjuk Trunkot, az itt gyűjtött 14 dallammal.

A Jagamas János által Trunkon gyűjtött népdalok között van az is, amit az 1953-ban 45 esztendő Serecán Jánosné Kósa Luca énekelt.¹³ Ezt Domokos Pál Péter legkedvesebb dalai között tartotta számon, a moldvai magyarokról szóló előadásai során gyakran idézte, sőt énekelte is:

*Szeretsz-è te ingëm, ruzám,
Szeretsz-è te ingëm, ruzám?
Szeretnélek, de nem miérlek,
Szeretnélek, de nem miérlek.*

*Hónap este hëzzád menëk,
Hónap este hëzzád menëk,
Méges ëngedelmet kërëk,
Méges ëngedelmet kërëk.*

A Faragó–Jagamas névvel fémjelzett gyűjtemény Trunkon gyűjtött dalai között találhatjuk a *Szép fehér pakulár*, a *Nagyhegyi tolvaj* és az *Ilona, Ilona* című balladák egy-egy változatát. A kutatók megállapították, hogy „Trunk zenei hagyományában a régi népdal mellett szembetűnően sok az idegen eredetű, elsősorban román, kisebb részben orosz népzeneből származó dallamok száma, de igen csekély az úgynevezett új stílusú népdalok, a félnépi és a népies dalok mennyisége...” A dallamkategóriák ilyen megoszlása a település elszigeteltségére vezethető vissza, ami miatt a falu hagyományos élete kívül esett a népi kultúra természetes vérkeringésén.¹⁴ A település társadalmi és történelmi elszigeteltsége miatt megőrizték a magyar népdal-kincs olyan régies rétegét is, amit a Kárpát-medencén belüli magyarság – különféle hatásokra – már fölcserélt, elfelejtett. Ez adja Trunk – és sok más moldvai csángó falu – hagyományos kultúrájának páratlan művelődéstörténeti értékét, amit Bartók Béla is első látásra fölismert, amikor Domokos Pál Péter 1938-ban, az Eucharisztikus Világkongresszus alkalmából Budapestre hozott két, Trunkból való csángó asszonyt: Szabó

Ferenc feleségét, Páncér Rózát és Benedek Péterné Kósa Magdót, a későbbi Benedek Márton mártír orvos édesanyját, akik aztán Bartók Bélának is énekeltek, mégpedig 16 régi stílusú balladát és népdalt, továbbá elmondtak három mesét. Hogy a nagy magyar zenetudósnak mit jelentett a két csángó nótafával való találkozás, azt könnyen elképzelhetjük az élményről szóló leveléből: „*Tegnap és tegnapelőtt két szép napom volt, két ún. „csángó” asszony volt itt Moldvából. A csángók a létező legkeletibb magyarok (...) rettenetesen el vannak nyomva (nyelvileg és politikailag is), de egészen különleges régies nyelvet őriztek meg. (...) Itt remek hangfelvevételeket csináltak velük: a két asszony dalokat énekelt, meséket mondott, különleges kiejtésével és régies viseletével elbájoló volt.*” A dallamokat Bartók Béla lejegyezte, de akkor csak kis példányszámban sokszorosították. Az anyagot később Domokos Pál Péter adta ki, jegyzetekkel és magyarázó szöveggel ellátva.¹⁵

Ugyanaz a Szabó Ferenc, aki leírta a falu hagyományos halászatát, papírra vetette Domokos Pál Péter számára Trunk hagyományos lakodalmanak menetét is.¹⁶ Ebben végighalad a *leánykéréstől* a *kézfogón keresztül a hirdetésekig*, közben folyik a *szabogatás*, vagyis az arra szánt vászonnak a menyasszony (*nyirásza*) házánál való fölszabása és a *vőlegény (nyirel)*, valamint az *örömapa* és az *örömanya* számára történő megvarrása. A résztvevőknek *szerveteket* (szóttés és megvarrt zsebkendőt) ajándékoznak, ami egyben a lakodalomba való meghívást is jelent, ők lesznek a *kisnyoszolyók*. Aztán csütörtökön, szombaton és vasárnap mennek a mátkapár által fölkért *hívogató* legények, hogy mindhárom alkalommal elhívják a vendégeket a lakodalomba. Szombaton este kezdődik a *vőlegénynél* és a *menyasszonynál* is a *sirató*, vagy más szóval a *fülke*, ahol a fiatalok elkészítik a *virágos pálcát gyertyákkal*, azt többször is megtáncoltatják és „*nagyra becsülik a lakodalom végéig*”. A *vőlegényt* és a *menyasszonyt* is fölkészítik a keresztapák és a keresztanyák, a *vőlegényt* szomorú hegedűszó mellett megberetváltják, a kucsmájára *parákat* varrnak, s a *díszes* baltáját is a kezébe adják. Mindketten *csókos pohárt* adnak a vendégeknek, s *kéz- vagy arccsókkal* köszönnek el tőlük.

Vasárnap reggel a harmadik hívás után felkészülnek az esküvőre, ismételten *csókos pohárt* osztanak, majd elindulnak a templomba külön a *vőlegény* és a *menyasszony*, mindegyik a maga házától. Mindkét félnél a *hívogató* áll az élen a *virágos pálcával*, aztán a *kisnyoszolyók*, a *vőlegény* vagy a *menyasszony*, a *keresztanya* és a *keresztapa* s a *vendégek*. Mikor odaérnek, egy-egy *hívogató* bemegy a templomba, az oltáron égő gyertyáról meggyújtják a *virágos pálcá* gyertyáját, s a szentmise idején ott állnak a *vőlegény* és a *menyasszony* hátánál. Mise után a templom előtt a *hívogatók* régebben lóttek egy sort a puskákból, majd a *násznép* táncre kerekedett. Aztán szétoszlanak, a *vőlegény* és a *menyasszony* az *övével* hazamegy, ahol a kapuban várja őket az *örömanya* és a *búsanya*, s önt eléjük *búzát*, *pénzt*, *bort*. A házban a megterített asztalhoz ülnek, amin hatalmas fonott kalácsok is vannak, de nem

megennivalók, hanem kultikus célt szolgáltak. Az asztalnál a *főzőnek* szolgálnak az *ételekkel*, a *hívogatók* borral, s miután jóllaktak, indulnak a *nyírászáért*, szekérral vagy gyalogosan. Két hívogató megy kancsó borral, lelőnek egy fára kötött *szervetet*, aztán megy a keresztapa, keresztanya, a vőlegény, a *kisnyoszolyók*, a vendégsereg, s *mozsikások*, tánccal, énekkel, lármával, *ujjogtatva*, például:

*Hosszú az út, poroska,
Mi nyírelünk módoska,
A kucsmája hajtóska,
Száz arany es van rajta.
Ujjujujuju...*

Közben a menyasszony sírva várja a virágos pálcával a vőlegényt, de bezárt kapu fogadja, csak alkudozások után nyitják ki. A menyasszonyt *beburkozzák* egy fátyollal, fogadja a vőlegényt, s együtt mennek a *búcsúztató székhez*, „*ahol a búsapa és -anya várják leülve, az ifjak letérdelnek; a vőlegény az apa-, a menyasszony az anya eleibe, és a keresztapa kezdi a búcsúztatást.*” Benne páratlan érték az a 47 versszak, amivel az ifjú pár elbúcsúzik a szüleitől, testvéreitől, legény- és leánybarátaiktól, alsó és felső szomszédjaitól. Milyen szomorú, hogy ma már egyre ritkábban hallható még magyar közösségekben is az ilyen, vagy ehhez hasonló szép, régies magyar nyelvű lakodalmi búcsúztató.

*Halljanak szót tehát édesapák s anyák,
Édes gyermekiktől kérnek megbocsátást,
Elnyerhessék ők is Istentől az áldást
Szülők is ők vélik az Úrnak jóvoltát.*

*Végtére mindnyájon, kik megtiszteltetek,
Közről, távolról én hozzám jöttetek,
Az Úrtól ezekért jutalmat vegyetek,
Örökkön-örökké áldottak legyetek.*

Azt hiszem, a lakodalomnak, vagy ahogy régebben emlegették, a *menyegzőnek* ez a búcsúztató a legbensőségesebb, a legtöbb érelemmel átfűtött rítusa, amikor a házasságra lépő fiatalok valóban elválnak, vagy inkább kiszakadnak az őket fölnevelő családi közösségből, hogy átlépjenek az új, immár maguk teremtette térbe. Elhangzik a „*Kapuk, nyíljatok! Mozsikák, szóljatok! Puskák, ropogjatok!*” Mindenki letörli a könnyeit, táncba rendeződnek, s háromszor megkerülik az *észrét*¹⁷ szállító szekeret vagy szekereket. A keresztapa veszi a már korábban említett, hatalmas, fonott *örömkalácsokat*, amit valósággal szétszaggatnak, mert akinek csak egy kicsi morzsalék jut is belőle, az nagy szerencsét hoz. A *búsanya* átadja a sült tyúkot a *keresztanyának*, s indulnak a *menyasszonyval* haza, vagyis a vőlegény házához, mert hagyományosan oda viszi az új férj a feleségét. Ott az *örömanya* ismét szórja a búzát és önti a bort, megkerülik háromszor a szekeret a második *örömkalácsval*. Majd felhangzik az ének: *Hozd ki máámá székecskét, / Hogy vegyük le szépecskét.*¹⁸

Aztán *táncval*¹⁹ *bémennek a házba*, és vacsorához ülnek. Régebben, mikor még három napon tartott a *menyegző*, hétfőn reggel néhány asszony odament az újasszonyhoz, hogy *felkerpázzák*²⁰, ezalatt a cigányok a házon kívül keserves nótákat húztak. A keresztapa lefejt a vőlegény kucsmájáról a virágokat és a *parákat*, aztán az új menyecskével egyszerre lőnek a *puskák*kal, ami azt jelzi, hogy *vége lett a szüzességnek*. Majd folyik tovább a mulatozás, az eszem-iszom, a tánc, a köszöntések, s a *csókos poharak* és az *ajándékozás*. Végezetül az új menyecske átadja az örömapának és -anyának azt az inget, amit a szabogatóskor neki varrt.

Ugyancsak nagyon értékes szöveget mondott el Trunkon Domokos Pál Péternek *Magyari Antalné* arról, hogy miként lesz a kendermagból vászon. Bizony ez hosszú és körülményes folyamat, a kender termesztése és feldolgozása sok munkával, vesződséggel járt, de a család teljes textilszükséglete kikerült belőle, a legdurvább zsákvászonról a legfinomabb gyolcsig. A kendermagot gondos művel *jó ganész* földbe vetették *pinkeszt hettyiben*. A magból *kiet módú* kender lett, a *virágasz*, ezt előbb szedik, és a *magasz*, ezt három *hietre*. Szálanként szedik, aztán *fejbe* teszik, *amekkarát ad arasszal beér, az a fej. Ed rud féden kiet kita* kender lesz. Két napig szárassza, aztán elviszi a tóra. *Alul van rud, kezbel kender, fejjel rud, kiet végit eszeköti...* Tetejire *vagj kevet, vagj fédet teszen, had a kender ne teccegyen ki vizbel. Vízbe hat nap marad. Látót veszen; ha veressz, mieg nincs kieszen; ha a látó megterve nem cepüsz, hanem fienesz, akkor juó, kieszen van.*²¹ A kenderből házilag készített fonálból szőtt vászon szolgált a hagyományos viselet alapanyagául, amiről Nagy Jenő néprajzkutató a moldvai csángók öltözetéről írva megállapította, hogy „a Bákó környéki és Szeret menti csángó falvak – többek között Trunk – lakosságának öltözetét tekinthetjük a legtanulságosabbnak a hagyományos formák megőrzése és az öltözetben kimutatható belső rétegződés szempontjából.”²²

Lükő Gábor is talált Trunkon archaikus néprajzi elemeket. Így a Kárpát-medencében már csak csűrök, pincék ajtajára alkalmazott, de a moldvai magyaroknál általánosan ismert és használt *makkos fazárat*²³, valamint a trunki asszonyok által a fejükre csavarva viselt nagy, piros csíkos vagy kockás, fehér szőtt kendőt, a *kerpát*.²⁴

Bákó vidéki magyar asszony kerpában (Trunk)

Domokos Pál Péter Trunkon járva összeírta a település családjainak névsorát, szám szerint száznegyvenet. Ebből számolta ki Gazda László,²⁵ hogy a *Bodó* név a leggyakoribb – az összes család 16,4 %-a –, aztán következnek a *Kósa* (12,1%), a *Dogár* (5,7%) és a *Gyurka* (5%), majd a *Pista*, a *Benedek*, a *Berszán*, a *Bőr*, az *Erdei*, a *Farkas*, az *Istvánka*, a *Magyari*, a *Szabó* nevezetűek

2-5 családdal, s egy-egy *Bálint, Bíró, Györi, Hajdú, Kádár, Miklós, Páncér, Petrás, Róka, Szakács, Tankó, Tímár* familia, s még mások is, mutatván, hogy felmenőik sokfelől érkezhettek a településre.

Nagyon érdekes a *húshagyat*ot megelőző *bőséget* és az utána következő *ínséget* jelképező *Konckirály és Babkirály farsangvégi küzdelméről* szóló történet, amivel itt találkoztam az 1990-es években, de Klézsén is ismerik. Trunkon az idős emberek úgy emlékeznek rá, hogy gyermekkorukban a szülei *mesézték*: ha kimennek a falu egyik kiemelkedő, a Szeret valamikori martját mutató helyére éjjel, *csórélábbal*, akkor ott hallanak egy *mózsikát*, s meglátják, hogyan verekszik a *Csontkirály* a *Babkirállyal*. *Ottayon tördeli a Csontkiráj a Babkirájnak a kezeit a csontokval. Éjjelig volt a Csontkiráj, hogy ettük a pecsenyét, aztán indult a Babkiráj. Csontkiráj haragutt a Babkirájra, hogy immá minék jössz? Mét nem hacc el ingemet? Mi gyermekek hittük, s tátámék mondták – ojan beszéd volt, ni. Este mondták: ne mennyünk ki, me nagyon sötét van, úccse láttyuk. Reggel meg aszt monták: már ementek onnan. Immá nincsenek ott a kirájok.*”

A trunki csángómagyarok hagyományos életének ezek az itt felvillantott tükörcserepei mutatják, hogy milyen támpontjai voltak az anyagi és a szellemi kultúra területén, a *míves-* és az *inneplő* napok alkalmával. A munkálkodás és az ünneplés hagyomány által „előírt” forgatókönyvei lehetővé tették, hogy ne kelljen mindenkinek újra és újra kitalálnia tennivalóit, a hagyomány segítségével az ügyefogyottabb ember is eligazodhatott teendői között. Akinek azonban a kereke leugrott erről a sínról, az könnyen elvesztette tartását, tájékozódó képességét, magukra maradtak s a közösség is elfordult tőlük. Őket, a falu társadalmának peremére szorultakat vizsgálták Trunkon az erkölcsi normarendszer és a társadalmi ellenőrzés hatásmechanizmusával és változásaival foglalkozó kutatások, amik során feltárták a különböző devianciák, krízishelyzetek s az ebből eredő bűnök, büntetések, megszégyenítési módok jelenségeit, s az ezek elleni intézményes és közösségi védekezés módjai.²⁶ Kimutatták, hogy megfigyelhetők Trunkon (is) a különböző tolvajlások, a „szexualitáshoz és a testi jellegű szolgáltatásokhoz köthető” személyek tevékenysége s még egy sor olyan normaszegő jelenség, amiről a kutató – lehet indokolt – titkolózása miatt nem mindig egyértelmű, hogy melyik településen találkozott. Ezek a szociológiai jellegű megfigyelések rendkívül tanulságosak, de elsősorban a jelenségre, kevésbé a településre és annak közösségére jellemzőek.

Trunk falu napjainkban folyó- és állóvizétől többé-kevésbé megfosztva, a nehezen boldoguló megyeszékhely vonzásában éli életét, ez a vonzás pedig leginkább azt jelenti, hogy ott költik kevés pénzüket. Az ipar vaktában történő „fejlesztése” és az erőszakos kollektivizálás idején az emberek, főleg a fiatalok Bákóban és más városokban kerestek és találtak munkát, s a mesterséges tóból csent halakkal tették változatossá étrendjüket. Aztán ahogy az „iparfejlesztés” értelmetlensége egyre nyilvánvalóbbá vált, s az országhatárok megnyíltak, Bákó és vonzáskörzete munkaképes lakossága valósággal kizúdul Nyugat-Európa olcsó munkaerőre vágyakozó városaiba. Jutott belőlük Erdélybe és Magyarországra is, de a legtöbb *Itáléba, Szpánéba, Dzsermánéba* mentek, s

legtöbben ott is maradtak. 2000-tól megnyílt a trunki magyar gyermekek számára is a lehetőség, hogy aki akar, az iskolán, vagy tanórán kívüli rendszerben tanulhatott már-már elfelejtett anyanyelvén írni és olvasni. Az egyik ilyen tanítójuk a falu szülötte, a Magyarországon diplomázott Róka Szilvia volt, aki egy ideig a Moldvai Csángómagyarok Szövetségének elnöki tisztét is betöltötte. Az utóbbi időkben aztán különböző okok miatt és különböző időkben váltogatták egymást az Erdélyből jövő, vagy helyben született pedagógusok. Az ilyen fluktuáció, ami sajnos más moldvai települések magyar oktatására is jellemző, természetesen nem tesz jót az eredményességnek, talán ezért van az, hogy Trunkból eddig még egyetlen diák sem jutott el erdélyi középiskolába, sem Csíkszeredába, sem pedig Gyimesfelsőlókra. De ami késik, az nem múlik, hiszen a különböző énekes, szavaló és mesemondó versenyeken szép számmal vesznek rész a trunki csángómagyar gyermekek.

1. Kallós Zoltán: *Ez az utazólevelem. Balladák új könyve.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1996, 250.
2. Gabor, Iosif: *Dictionarul comunităților catolice din Moldova.* Ed. Conexiuni, Bacău, 1996, 112.
3. Uo.
4. napszámosok (pálmaş ua., rom.)
5. Kós Károly: Csángó néprajzi vázlat (1949) In uő: *Tájak, falvak, hagyományok.* Kriterion, Bukarest, 1976, 133.
6. Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság.* (6. kiadás) Fekete Sas Kiadó, Budapest, 2001, 192.
7. Szabó Ferenc: A halászás módja a Szeret és a Beszterce összegyűlésénél Trunkban. In Halász Péter (szerk.): *„Mégfog vala apóm szokcor kezemtiül...” Tanulmányok Domokos Pál Péter emlékére.* Budapest, 1993, 71–84.
8. Veress Sándor: *Moldvai gyűjtés.* Szerk.: Berlász Melinda és Szalay Olga. Műzsák Kiadó, Budapest, 1989, 315.
9. Gunda Béla: A moldvai magyar népi műveltség jellegéhez. Néprajzi gyűjtőúton a moldvai magyaroknál. *Népi Kultúra – Népi Társadalom XV.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990, 67.
10. Domokos: i. m. 233.
11. 44%-a román
12. Faragó József – Jagamas János (szerk.): *Moldvai csángó népdalok és népdalok.* A zenei anyag összeállításában részt vett: Szegő Júlia. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Bukarest, é. n. [1954].
13. Jagamas János: Szemelvények Trunk népzenejéből. In uő: *A népzene mikrokozmoszában.* Kriterion, Bukarest, 1984, 218.
14. Jagamas János: *A népzene mikrokozmoszában.* Sajtó alá rendezte Almási István. Szemelvények Trunk népzenejéből. Bukarest, 1984, 208.
15. *Bartók Béla kapcsolata a moldvai csángómagyarokkal.* Összeállította: Domokos Pál Péter. Budapest, 1981.
16. Domokos: i. m. 502–520.
17. hozományt
18. máshol: *székelykét*
19. táncolva
20. felkontyolják
21. Domokos Pál Péter: Kendertermesztés Trunkon. In *A moldvai magyarság.* Magvető, Budapest, 1987, 499–501.
22. Kós Károly – Szentimrei Judit – Nagy Jenő: *Moldvai csángó népművészet.* Kriterion, Bukarest, 1981, 362.
23. Lükő Gábor: *A moldvai csángók.* Táton, Budapest, 2002, 116.
24. Uo. 94.
25. Gazda László: *Csángómagyar falvak III.* Nap Kiadó, 2011, 206.
26. Illyés Sándor: A megesezt lány büntetőírásai a moldvai csángóknál. In Kinda István – Pozsony Ferenc. (szerk.): *Adaptáció és modernizáció a moldvai csángó falvakban.* KJNT, Kolozsvár, 2005, 77–79.; Kinda István: *Ellenőrzött közösségek. Szabályok, vétkek és büntetések a moldvai csángó falvakban.* Mentor, Marosvásárhely, 2010.

HALÁSZ PÉTER

„Haideți seara la mine-n șezătoare!”¹

Soarta, istoria și tradițiile maghiarilor ceangăi din satul Galbeni

În aval de afluența Siretului cu Bistrița, pe șesul aflat între linia căii ferate Bacău–Adjud și cursul râului Siret, matca satului de azi a oferit și în trecut adăpost mai multor așezări străvechi. În secolul al XVII-lea ar fi existat aici și un sat răzășesc, dar, aflându-se în drumul desfășurării oștilor, de multe ori a fost prădat și distrus și, probabil, nu a fost cruțat nici de revărsările de ape. În secolul ce a urmat, odată ce zona a devenit mai sigură, s-au mutat aici, mai cu seamă din Valea Seacă, oameni aparținând păturilor mai nevoiașe, cei care s-au dedicat aproape întru totul pescuitului, într-o măsură mai mică preocupându-se și cu agricultura și cu creșterea animalelor. Locuitorii maghiari-catolici ai satului sunt datați pentru prima oară în sursele scrise din secolul al XVIII-lea, și anume, într-un „raport anonim” din 1776 al catolicilor moldoveni, satul fiind menționat cu denumirea „La Zechoi”, ceea ce în limba română înseamnă ‘dumbravă’ (La Zăvoi), cu 150 de credincioși.² În schematismul din 1850 al Misiunii este amintit: „Trunk alias Galbeni”, iar prima biserică a satului a fost construită în 1836,³ purtând hramul Sfântului Gheorghe. După 26 de ani localnicii construiesc o nouă biserică sau – cel puțin – reînnoiesc biserica veche. Mult timp funcționează ca filiala parohiei din Valea Seacă, devenind de sine stătătoare din anul 1984. O pătură arhaică a populației vorbește dialectul maghiar moldovean așa-zis „sâsâit” (dialectul ceangăilor de sud). Acestei populații i s-a asociat în decursul secolelor o populație secuiască tot mai numeroasă. Ca urmare a dezvoltării demografice în 1905 se construiește o biserică nouă, sau – cel puțin – biserica veche va fi mărită prin reconstrucție și va primi din anul 1984 hramul Sfântului Iosif. Evoluția demografică a satului Galbeni se prezintă în felul următor: în 1857: 263, în 1898: 379, în 1912: 556, în 1930: 577, (din care romano-catolici 565), în 1996: 1309, iar în 2009 a fost 1291.

Mai mult de 99% din populație și în prezent este de religie catolică, iar în privința folosirii limbii materne a strămoșilor, în anul 1996, 69% din populație a vorbit limba maghiară. În 2009 această proporție a fost de 62%, doar copiii nu vorbesc limba maghiară datorită faptului că părinții li se adresează, din fragedă copilărie, în limba română pentru ca – ajunși în școala cu predare în limba română (singura formă de învățământ din sat) – să nu fie dezavantajați, neștiind această limbă.

Este o observație general valabilă că locurile de confluență ale râurilor sunt mai bogate în pești, fapt care favorizează formarea și dezvoltarea aici a satelor locuite de oameni având îndeletnicirea de pescari. Avem de-a face cu o situație asemănă-

toare și în zona din aval de Bacău, unde Siretul alb se întâlnește cu apele aproape negre ale Bistriței, locuitorii satelor Chetriș, Galbeni și Gioseni se preocupă cu pescuitul într-o măsură cu mult mai mare decât media populației ceangăiești, însă Galbeni le întrece în această privință pe celelalte două. Satul Galbeni, înaintea construirii barajului și a formării lacului de acumulare, se întindea până la marginea râului, astfel că, la capătul grădinii care dădea direct la râu, puteai să dai cu undița sau cu năvodul. „Când la boier sau la arendaș nu era de lucru – scrie Kós Károly – palmașilor –⁴ trăind din munca manuală de zilier, masa de zi și câte-un câștig mai mărunț le erau asigurate din pescuit. Bineînțeles că pescuitul era practicat și în satele învecinate, însă pe când la Chetriș și Gioseni era numai o îndeletnicire complementară, pentru cei de la Galbeni – dispunând de mai puține terenuri arabile, și acelea de proastă calitate – pescuitul reprezenta o bază de subzistență pentru majoritatea familiilor, o sursă importantă de venit, de asigurare a unui produs valorificabil ca marfă de schimb în natură. Pe baza unui dicton folosit de către populația din Galbeni: „râul este vaca de muls a oamenilor sârmani.”⁵ Bineînțeles, acest dicton se referea la timpurile din trecut, pe când Siretul era bogat în pești.

Domokos Pál Péter a umblat de mai multe ori și cu trage-re de inimă în acest sat ceangău pescăresc la sfârșitul anilor

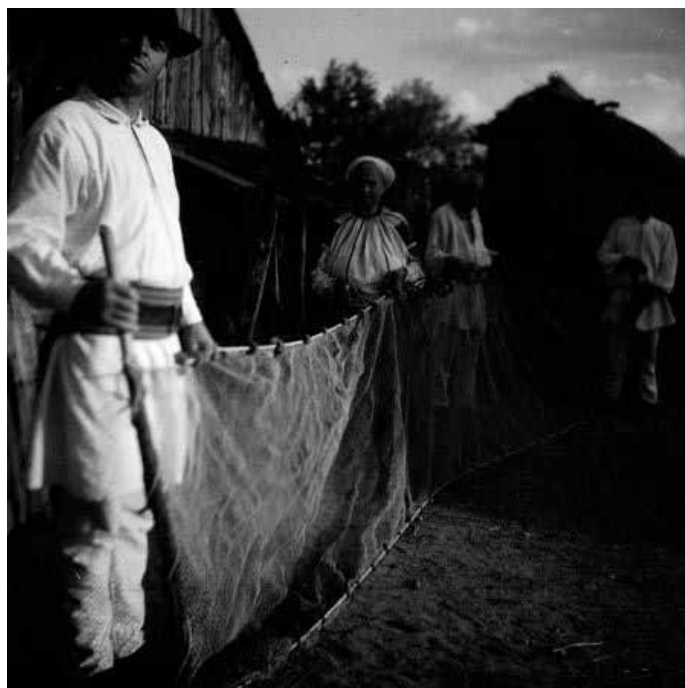

Foto: Kós Károly, 1949
Fotoarhiva KJNT

1920 și la începutul lui 1930, descriind multe aspecte ale vieții populare tradiționale de aici. Din acest material consemnat de el, un întreprinzător dibaci ar putea redacta un studiu interesant, bogat în date despre și pentru locuitorii de la Galbeni.

Domokos Pál Péter a creat relații srânse mai ales cu un anumit Szabó Ferenc și cu familia acestuia. „Cu ocazia vizitelor mele l-am găsit pe el ca fiind cel mai iscusit ceangău – scrie despre Szabó Ferenc –, este un gospodar bun, cu ocazia »marei bătălii« (primul război mondial – nota trad.) a umblat și în Ungaria, luând parte la campania de înăbușire a »Comunei«. A participat de mai multe ori la pelerinajul de la Șumuleu-Ciuc, cultivă »în mod intensiv« un lot de 5 iugăre de viță de vie.” Acest gospodar era demn întru totul de atenția deosebită a lui Domokos Pál Péter și la solicitarea acestuia în 1933 a întocmit o prezentare amănunțită a pescuitului tradițional din satul său. Nici chiar un etnograf școlit – venit din afară – n-ar fi fost capabil să prezinte ca dânsul asemenea observații privind metodele de pescuit tradițional, natura și comportamentul peștilor. Descrie, în lucrarea sa, cele 15 feluri de unelte de pescuit, cele 7 metode de pescuit și cele 14 denumiri de pești autohtoni.⁶

Valoarea de marfă de schimb a peștelui a crescut mai ales pe timp de post. Cei de la Galbeni au schimbat peștele pe slănină cu locuitorii din Cleja, Valea Mare și Fărăoani: cât era de mare peștele, valoarea o bucată egală de slănină, iar preoții mai plăteau și cu bani buni pentru „de-ale paștelui”. Pe vremea comunismului, când fiecare bucată de mâncare îndeplinea rolul valutei, un pește frumos putea fi dat ca plocon la dascăl pentru a trece în clasa următoare pe copilul slăbuț la învățătură sau la medicul care îngrijea o rudă bolnavă la spital. Pe o femeie bolnavă din Gioseni săptămâni d-a rândul medicii nu vroiau nicicum s-o interneze în spitalul din Bacău. „Am prins o știucă de două kile – povestește un membru al familiei – am dat la omu’ și a doua zi femeia era operată.”

În ultimul timp însă s-au schimbat mult și la Galbeni metodele de pescuit. În lacul de acumulare, ce a fost creat odată cu ridicarea unui baraj pe râu în vederea asigurării necesarului de apă industrială pentru uzinele din Bacău și pentru aprovizionarea cu apă a unei centrale electrice, metodele tradiționale nu mai dădeau roade, poate numai în râul din aval de lac, însă cei din Galbeni, fiind oameni iscușiți, au început să folosească în scurt timp metodele de pescuit însușite în armată sau la alte ocazii, metode care se practicau cu ocazia pescuitului în lac sau la mare. Abia și-au însușit însă oamenii aceste metode noi de pescuit, lacul de acumulare a și fost golit de ape din cauza cursurile repezi ale Bistriței și ale Siretului care au umplut până la refuz albia lacului, încât nu putea prelua nici surplusul de ape provenite din revărsările de primăvară. Am văzut albia desecată a lacului, era asemenea albiei uscate a Mării Mediterane de acum 5 milioane de ani. Au escavat mai apoi din albie ceva pietriș și nisip, după care a fost din nou inundată. Astfel, cei din Galbeni încearcă să se acomodeze continuu la aceste schimbări ale nivelului de apă, însă, din cauză că peștii s-au împuținat „vaca de muls” dă tot mai puțin lapte.

Veress Sándor a umblat la Galbeni în 1930, un an mai târziu după vizita lui Domokos Pál Péter, fiind găzduit și el de familia lui Szabó Ferenc. În jurnalul său își amintește cu multă căldură despre viticultorul maghiar dibaci și conștient și despre familia acestuia.

„3. VIII. 1930. De la ora șapte am plecat cu căruța [din Valea Seacă] la Galbeni, Trunk în limba maghiară, aflându-se la o distanță de 6 km, deoarece am auzit că acolo se cântă zdravăn, cei de acolo știu multe cântece. Tragem la gospodarul viticultor, cel care ne întâmpină cu multă căldură și prietenie, acum un an l-a găzduit și pe Domokos Pál Péter. Își trimite fiica imediat pentru a convoca femeile, și spre marea mea mirare peste zece minute a intrat pe poartă un asemenea șuvoi de persoane, încât n-au încăput cu toate în odaie. Prima dată am înregistrat în interpretarea unei femei bătrâne, câteva melodii-fragmente frumoase, însă – din păcate – numai de câteva rânduri. Au urmat apoi fetele. Asemenea cântece eu aici până acum n-am auzit! (...) Au cântat în mod dezinvolt, bucuros, cu multă tragere de inimă și chiar dacă în repertoriul lor erau și unele bucăți înregistrate și la Cleja și Valea Seacă, aveau și melodii specifice acestei vârste tinere. Am remarcat două fete de 14-15 ani care m-au surprins cu multe cântece în gama dur-cvint, cântate cu texte integrale. În alte părți nu am avut ocazia să întâlnesc acest elan, dorința de a cânta, ieșită din comun, pur și simplu trebuia să intervin ca să înceteze cântecul să pot pleca acasă. Mai întâi însă gazda mea Szabó m-a ospătat. Satul aflându-se pe malul Siretului, cei de aici se ocupă și cu pescuitul, astfel consumă mult pește. Ceea ce nu am constatat până acum, fierb într-o oală mai mare peștișori de câțiva centimetri și îi consumă astfel, cu cap și coadă, înmuiți într-o zeamă de usturoi (mujdei), cu mămăligă. (...) Noroc că aveam la îndemână, gazda mi-a servit un vin vechi tare, cu care am stropit des peștișorii. Pornind astfel spre casă (la Valea Seacă) la lumina lunii eram într-o stare de voie bună și se crăpa de zori când am bătut la poarta lui Patrás să ne învoiască să intrăm.”⁷

În legătură cu originea din Valea Seacă a populației satului putem aminti că și aceștia aparțin ceangăilor de sud, folosind tot acel dialect, însă, de pe urma unei migrații ulterioare au ajuns și aici coloniști din Secuime. Însă marea majoritate a locuitorilor aparține grupului de sud al maghiarilor moldoveni, originari din Câmpia Transilvaniei. Din modul lor de viață riverană rezultă că se ocupă și cu confecționarea buduroaielor din lemn, a stupilor din papură și nuiete, vânzând sau schimbând aceste unelte pe cereale sau alte unelte gospodărești la Trei Scaune.⁸

Când am umblat pentru prima dată la Galbeni, pe la sfârșitul anilor 1960, încă nu era construit digul pentru lacul de acumulare, Siretul curgea nestingherit în albia sa naturală, iar eu am trecut pe malul celălalt cu așa-numitul „pod plutitor” (bacul), pus în mișcare în mod manual, cu ajutorul unui sistem de scripete și cablu metalic, asemenea lui Domokos Pál Péter, cel care a trecut râul în drum spre Gioseni în 1929. Cel care, ulterior, a descris astfel pășaniile: „În zorii zilei, în noapte și

frig drumul ne poartă până la bacul Siretului. Sub bătaia rece a vântului trebuie să mănăm noi înșine bacul până la malul de dincolo al râului pentru simplul fapt că nu se află nimeni în apropiere. Necesită un efort deosebit până când cu căruța și cu cei doi cai ajungem cumva pe malul stâng, în bătaia unui contravânt puternic. Aflându-ne în mijlocul râului, îmi trece prin minte gândul că, în timp ce milioane de oameni dorm în odaia lor caldă și habar n-au de lume, eu, pe un pământ străin hoinăresc prin frig, numai pentru simplul motiv de a mă întâlni cu unul de-al nostru și să stăm de vorbă.”⁹ Într-adevăr, suntem cu mult îndatorați savanților noștri, cei care au venit cu noi și noi înștiințări despre soarta sărmanilor noștri frați ceangăi, uitați de lume.

Asemenea și cercetătorilor științifici ai Institutului Folcloric din Cluj, care în perioada 1950–1953 au întreprins la Galbeni o muncă de cercetare având un caracter de sondaj „în adâncime”, cu intenția de a redacta o monografie de muzică populară. Presupunem că materialul rezultat din culegerile lui Domokos Pál Péter întreprinse în perioada 1929–1932 la Galbeni le-a atras atenția cercetătorilor clujeni privind cultura de muzică populară deosebit de bogată a acestui sat păstrător de tradiții. În decursul muncii de culegere, efectuate sub conducerea savantului muzicolog Jagamas János au fost înregistrate 708 de variante a 302 cântece din care un număr de 649 de variante a 271 de cântece populare provenite din tezaurul de muzică populară gălbeniană, restul ajungând în sat datorită învățătorilor și prin alte căi de proveniență. Materialul cules poate fi divizat în felul următor: 9 cântece populare de copii (în 18 variante), 1 bocet (6), 1 parodie de bocet (2), 81 cântece populare de stil vechi (305), 4 cântece populare de stil nou (10), 14 cântece semi-populare (40), 65 melodii de origine străină (94)¹⁰, 5 variante populare ale muzicii culte vechi (15), 33 cântece populariste (72), 58 cântece populare bisericești (87). Deci, mai mult de jumătate din materialul de cântece populare culese aparține păturii celei mai valoroase a culturii maghiare. Cel puțin, au aparținut cu o generație mai înainte (grupa cea mai bogată – 81 – a cântecelor populare de stil vechi, câte-un bocet și o parodie de bocet, la fel și 58 de cântece populare bisericești: în total 141 de cântece). Dacă răsfoim *Culegerea de cântece și balade populare ceangăiești* publicată în 1954,¹¹ având 20 de puncte de culegere, Galbenii, de unde s-a cules 14 melodii, se află printre primele cinci localități.

Printre cântecele populare culese la Galbeni de către Jagamas János se află și cel cântat de către Szerecán Jánosné Kósa Luca,¹² cea care în 1953 avea 45 de ani. Cântecul se numără printre cele mai îndrăgite melodii ale lui Domokos Pál Péter, citat des de acesta, (chiar și l-a cântat) cu ocazia expunerilor sale despre maghiarii ceangăi:

„Oare mă iubești tu, dragă,
Oare mă iubești tu, dragă?
Te-aș iubi, dar îmi e teamă,
Te-aș iubi, dar îmi e teamă.”

*Seara m-aș duce la tine,
Seara m-aș duce la tine.
Dacă mă-nvoiești pe mine,
Dacă mă-nvoiești pe mine.”*

Printre bucățile culese la Galbeni de către Faragó–Jagamas se află câte-o variantă a baladelor populare *Ciobănașul alb*, *Haiducul de la muntele mare*, *Ileană*, *Ileană...* Cercetătorii științifici au ajuns la concluzia că: „în tezaurul de muzică populară din Galbeni predomină cântecele populare de stil vechi. Pe lângă acest filon se observă numărul însemnat al melodiilor provenite din muzică populară străină, cele care în mare parte sunt originare din folclorul românesc, într-un procentaj mai mic din folclorul rusesc. Este neînsemnat de mic numărul melodiilor de stil nou, al cântecelor pseudo-populare și al celor populariste...” O astfel de varietate a categoriilor de cântece se datorează caracterului izolat al localității, din care cauză viața tradițională din sat era exclusă din circulația naturală a culturii populare.¹³ Localitatea și-a păstrat deci – din cauza unei izolări de ordin social și istoric – un asemenea strat străvechi al tezaurului de muzică populară, pe care maghiarimea în alte zone ale Bazinului Carpato–Dunărean – datorită unor influențe nefaste – deja le-a dat uitării, le-a preschimbat. În acest fapt constă valoarea deosebită, inestimabilă a istoriei culturii tradiționale din satul Galbeni și din alte sate ceangăiești. Ceea ce a fost recunoscut de Bartók Béla la prima vedere, pe când Domokos Pál Péter, cu ocazia Congresului Mondial Euharistic a dus cu sine la Budapesta două femei ceangăi din Galbeni, pe soția lui Szabó Ferenc și pe cea a lui Benedek Péter (cea din urmă fiind mama medicului martir de mai târziu din Galbeni), cele două femei urmând să cânte muzicianului de renume mondial și anume: 16 balade populare și cântece populare de stil vechi și au povestit trei basme populare. Însemnătatea întâlnirii cu cele două femei este redată în următorul fragment din scrisoarea lui Bartók Béla, în care marele muzician își exprimă revelația acestei întâlniri: „Ieri și alaltăieri am avut două zile minunate datorită celor două femei așa-zise „ceangăieni” din Moldova. Ceangăii sunt o populație maghiară cea mai estică existentă. (...) Sunt supuși unei opresiuni lingvistice și politice groaznice, însă și-au păstrat o limbă arhaică minunată, de excepție. (...) Am făcut aici înregistrări excelente pe placă muzicală, cele două femei au cântat cântece, au povestit basme, erau ferme-cătoare datorită exprimării lor deosebite și a portului popular.” Melodiile cântate de ele au fost înregistrate atunci de Bartók Béla, însă publicate în număr restrâns. Materialul înregistrat va fi publicat ulterior și prevăzut cu note și un text explicativ de Domokos Pál Péter.¹⁴

Tot acel Szabó Ferenc care a descris pescuitul tradițional din localitate, la îndemnul lui Domokos Pál Péter face prezentarea nunții tradiționale de la Galbeni.¹⁵ În această prezentare trece în revistă evenimentele nunții tradiționale începând de la *pețitul fetei*, *anunțarea logodnei*, *logodna*, etc. Între timp se desfășoară *croitul* (din pânza țesută la casa miresei se croiesc și se confecționează haine de gală pentru mire, pentru tata

și mama mirelui [socru și soacra mare]. Pentru cei care participă se coase și se distribuie *șervete* – un fel de batistă din pânză de casă – acest gest fiind echivalent cu o invitație la nuntă. Ele vor fi *surorile de mireasă*). În zilele de joi, sâmbătă și duminică *vorniceii* desemnați de către miri vizitează de trei ori pe viitorii oaspeți la ei acasă și îi invită la nuntă. Sâmbătă seara începe, atât în casa *mirelui*, cât și a *miresei*, *bocetul*, unde tinerii împodobesc *bățul înflorit* și cu lumânări, cel care va fi jucat de mai multe ori și „ținut în mare cinste până la sfârșitul nunții.” Atât mirele cât și mireasa sunt pregătiți pentru nuntă de către *nași și nașe* acasă la ei. Mirele este bărbierit, această acțiune fiind acompaniată de sunetul trist al viorii, cușma lui este împodobită cu *parale* și i se dă în mână baltagul lui de gală. Ambii servesc oaspeții lor cu *pahare de sărut* și îi sărută pe față sau pe mâini. Duminică dimineața, după cea de-a treia invitație se pregătesc pentru nuntă, distribuie din nou *pahare de sărut*, după care atât mirele cât și mireasa pornesc separat cu alaiul fiecăruia de la casă spre biserică. În fruntea alaiului fiecăruia se află *vornicelul* cu *bățul înflorit* urmat de surorile de mireasă, mirele (mireasa), nașul și nașa urmați de nuntașii de rând. Ajungând în fața bisericii câte un *vornicel* intră în lăcaș, aprind lumânarea *bățului înflorit* de pe flacăra lumânării aflată pe altar. Intră toți nuntașii în biserică, iar *vorniceii* în tot timpul slujbei stau cu *bățul* lor în urma mirelui și a miresei. La sfârșitul slujbei – în trecut – *vorniceii* în fața bisericii obișnuiau să tragă în aer salve de foc cu pușca, iar nuntașii au început să danseze. După aceea se împărtășie lumea, iar mirele și mireasa se întorc acasă, fiecare cu ai săi, iar în poartă sunt așteptați de soacra mare și – respectiv – soacra mică care împărtășie în fața lor grâu, monede, vin. În casă se așează la masa pregătită, pe care se află și cozonaci uriași împlețiți, de care nu se ating, având doar însemnătate simbolică. *Bucătăreșele* servesc mâncarea mesenilor, iar *vorniceii* aduc vinul. După ce s-au înfruptat din bunătați, pornesc spre casa miresei cu căruța sau pe jos. Doi *vorniceii* merg în față cu câte-o cană de vin, împușcă un șervet agățat de copac, iar alaiul cu nașa, nașul, mirele, surorile de mireasă, muzicanți și oaspeți își continuă drumul cu cântec, dans și voie bună, chiuind astfel:

„*Drumu-i lung și prăfuit,
Iar mirele înstărit,
Are cușma înflorită,
Cu parale-mpodobită.
Ui, ui, ui!*”

În acest răstimp mireasa își așteaptă – plângând – mirele cu *bățul înflorit*, acesta însă – poarta fiind încuiată – nu poate intra. Poarta se va deschide numai după lungi tergiversări și tocmeli. Mireasa își întâmpină mirele înfășurată în voal lung. Merg împreună la scaunul de luat rămas bun, unde sunt așteptați de socrul mic și soacra mică, cei care sunt așezați, iar mirele îngenunchează în fața socrului mic și mireasa înaintea mamei. Ceremonia de rămas bun este condusă de naș. În descrierea nunții sunt incluse și acele 47 de strofe care sunt recitate cu

ocazia luării de bun rămas a însurățeilor de la părinți, frați, prieteni și prietene, de la vecinii „de ambele părți”. E regretabil că în zilele de azi nu numai la ceangăi, dar și în comunități maghiare se rostesc foarte rar asemenea texte de luat rămas bun:

*Ascultați-mă cu toții: Tați și mame
De la copii lor astăzi cer iertare,
Astfel o să aibă binecuvântare,
De la Domnul nostru bucurie mare.*

*În sfârșit, voi, oaspeți sosiți de departe,
Și aceia care stați aici, aproape,
Pentru fapta voastră să vă răsplătească
Veșnica mărire, cea dumnezeiască.*

Eu așa cred că ritul cel mai duios al nunții, sau al cununiei – cum i se mai spune – pătruns de cele mai profunde sentimente, este acest rămas bun de la părinți, cu ocazia căruia însurăței – într-adevăr – se despart, mai bine zis: se rup din comunitatea familială care i-a crescut, ca să treacă într-un spațiu nou, făurit de ei. Se rostește: „Porților, deschideți-vă! Viorilor, cântați! Armelor, pocniți!”, după care participanții își șterg lacrimile, se organizează în joc și în pas de dans fac ocolul de trei ori al căruței (sau al căruțelor) care transportă zestrea¹⁶ fetei. Nașul ia uriașii cozonaci de nuntă împlețiți (despre care am mai pomenit) și îi împarte nuntașilor, cei care rup câte-o bucată din acest aliment „ritual”, fiind convinși că chiar și o mică fărâamă le aduce mare noroc. Soacra mică dăruiește o găină friptă nașei și pornesc la drum, împreună cu mireasa, la casa mirelui, pentru că tânărul soț, potrivit datinei, își duce acasă nevasta. Acolo soacra mare din nou împărtășie grâu și varsă vin, cu cel de-al doilea cozonac de nuntă din nou fac ocolul de trei ori căruței (căruțelor) cu zestre. Răsună cântecul: „*Adu, mamă, scăunelul, / Să coboare frumușica!*”¹⁷

Se intră în casă cu pași de joc¹⁸ și se așează la masă. În vremurile de demult, când nunta ținea trei zile, luni dimineața câteva femei au luat-o în primire pe nevasta tânără să-i facă *conci*,¹⁹ în acest răstimp lăutarii țigani în afara casei intonează melodii deosebit de triste. Nașul scoate de pe cușma – acum deja – a tânărului soț podoabele de flori și paralele, apoi soțul și cu soția trag deodată din puști, ceea ce simbolizează pierderea fecioriei de către tânără soție. Petrecerea, voia bună, dansul continuă, se servesc la masă bucate tradiționale, se rostesc închinări, se dăruie pahare cu sărut și cadouri de nuntă. În sfârșit, nevasta tânără predă socrului și soacrei mari cămășile confecționate cu ocazia *croitului*.

Conține numeroase elemente tradiționale și textul înregistrat de către Domokos Pál Péter la Galbeni, pe baza relatării lui Magyari Antalné pe tema: *transformarea sămânței de cânepă în pânză*. Într-adevăr, avem de-a face cu un proces îndelungat și migălos, cultivarea și prelucrarea cânepii necesită multă muncă, multă osteneală, însă, până la urmă satisface toate necesitățile textile ale familiei, de la cea mai aspră pânză de sac la cel mai fin giulgiu. Pentru semănarea sămânței de cânepă avem nevoie de

un pământ bine pregătit, cu gunoi de grajd, iar semănatul trebuie întreprins în săptămâna Rusaliilor. Planta răsărită din sămânță poate avea două întrebuințări. Prima este *cânepa înflorită*, ea trebuie culeasă mai înainte. A doua este *cânepa pentru sămânță*, care se culege cu trei săptămâni mai în urmă. Cânepa înflorită se culege fir cu fir, iar acestea sunt așezate și legate în snopi. Un snop are mărimea cât poți cuprinde cu o palmă (...) Cânepa scoasă timp de două zile trebuie pusă la uscat, după aceea o ducem la lac. Snopii sunt așezați în rând între două prăjini, iar cele două capete ale prăjinilor trebuie legate... Peste cânepă se așează ori pietre, ori pământ, ca să nu iasă la suprafață. Stă în apă timp de șase zile. Înainte de a fi scoasă se ia probă. Dacă proba are culoarea roșcată, înseamnă că nu s-a făcut încă. Dacă rupem în bucățele proba și cânepa nu prezintă „câlți” și are fire fine, atunci e bună.²⁰ Firele toarse manual din cânepă servesc ca materia de bază a pânzei țesute tot manual acasă, la război, din care se confecționează obiectele de îmbrăcăminte ale portului tradițional. Etnograful Nagy Jenő în legătură cu portul popular al ceangăilor moldoveni a constatat următoarele: „despre portul popular al locuitorilor satelor ceangăiești de pe Siret, din preajma Bacăului – printre acestea și al celor din Galbeni – putem afirma că el prezintă cele mai relevante învățăminte din punctul de vedere al păstrării formelor tradiționale și al stratificării interioare a acestui port.”²¹

Chiar și Lükő Gábor a găsit la Galbeni elemente etnografice arhaice, și anume: *incuietoarele având forma de ghindă*²² care în zona carpato-dunărean s-au păstrat numai la ușile pivnițelor, a șoproanelor, hambarelor, însă la Galbeni – cum de altfel și în alte sate ceangăiești-moldovene – este întrebuințat și în prezent într-o sferă mai largă. La fel și așa-numita „*cherpa*”²³: năframa mare țesută manual cu dungi roșii, cu pătrățele sau albă, purtată înfășurată în jurul capului de către femeile din Galbeni (și din alte sate ceangăiești – nota trad.).

Umblând prin Galbeni, Domokos Pál Péter a înregistrat tabelul nominal al familiilor din localitate, și anume: 140 la număr. Pe baza acestui tabel Gazda László²⁴ a elaborat o sinteză, relevând că: cel mai frecvent nume de familie este: Bodó (16,4% din totalul numelor de familii din sat), apoi urmează: Kósa (12,1%), Dogár (5,7%), Gyurka (5%), urmat de Pista, Benedek, Berszán, Bór, Erdei, Farkas, Istvánka, Magyar, Szabó (între 2-5 prezențe), câte un nume de familie de: Bálint, Bíró, Győri, Hajdú, Kádár, Miklós, Páncér, Petrás, Róka, Szakács, Tankó, Tímár etc., prezentând o diversitate a originii coloniștilor.

Un obicei popular interesant se leagă de sfârșitul carnavalului și începutul lăsatei secolui, reprezentat prin lupta între Konckirály (Regele Ciolan) și Babkirály (Regele Fasole), cele două figuri alegorice simbolizând belșugul și foametea. Cu reprezentarea acestei drame populare m-am întâlnit în anii 1990 la Galbeni, dar este cunoscut și la Cleja. La Galbeni oamenii vârstnici își amintesc că în copilăria lor li s-a povestit că dacă pe timp de noapte se urcă desculți pe o colină din apropierea satului, de fapt, o terasă a Siretului, vor auzi o muzică și vor vedea lupta între Konckirály și Babkirály: „Regele Ciolan cum rupe în bucăți mâinile Regelui Fasole. Timpul împărăției Re-

gelui Ciolan, pe când ne înfruptam din fripturi, ținea până la miezul nopții, după care a urmat pe tron Regele Fasole. Regele Ciolan era supărat foc pe rivalul său. De ce a venit aici? De ce nu ne lasă în pace? Bineînțeles că noi, copiii, am crezut tot ce ne-au povestit bunicii. Deși era doar așa, o vorbă! Totuși, seara ne-au sfătuit să nu ne mai urcăm pe deal că, întuneric fiind, nici așa nu vedem nimic, iar dimineața degeaba mai mergem, regii sunt deja plecați.”

Aceste „cioburi de oglindă” ale vieții tradiționale la maghiarii-ceangăi din Galbeni arată bazele culturii lor materiale și spirituale cu ocazia zilelor lucrătoare și de sărbători. Scenariile prescrise de către tradiție în privința muncii și sărbătoririi au făcut posibil ca individul să nu fie constrâns să-și născocască mereu singur sarcinile. Folosind sprijinul tradiției, chiar și omul mai nătâng era în stare să se orienteze printre îndatoriri. „A căror roată a sărit de pe șine”, aceia și-au pierdut ușor firea, capacitatea de orientare, au rămas singuri, colectivitatea le-a întors spatele. Investigațiile întreprinse la Galbeni având ca temă: cercetarea mecanismelor de interacțiune între sistemul normelor morale pe de o parte și controlul social, pe de altă parte, schimbările intervenite pe acest tărâm, de pe urma cărora au fost depistate diferite deviații, situații de criză, păcate care au rezultat din acestea, care sunt metodele de apărare instituționalizate și cele colective împotriva acestora: penalizări, sancțiuni, moduri de umilințe.²⁵

S-a evidențiat că și la Galbeni au loc diferite tâlhării, preocupările unor persoane privind „oferirea unor servicii de ordin corporal, pe tărâmul sexualității” sau o serie de alte fenomene de lezare a normelor comportamentale, despre care, din cauza reticenței (de altfel: motivat) al cercetătorului nu aflăm totdeauna în care localitate au avut loc. Aceste observații de ordin sociologic pot fi deosebit de instructive, pline de învățăminte, dar sunt caracteristice, se referă – în primul rând – la fenomenul în sine, nu atât la o localitate, comunitatea acesteia.

Satul Galbeni de azi, privat într-o oarecare măsură atât de apele sale curgătoare cât și de cele stătătoare (lacuri), își duce traiul în atracția unei reședințe de județ aflată și ea într-o situație de stagnare, iar această atracție înseamnă în primul rând că locuitorii satului acolo își cheltuiesc puținii bani pe care îi au. În timpul „dezvoltării” nesăbuite a industriei și a colectivizării forțate oamenii din sat (mai ales cei tineri) au căutat (și au reușit) să se angajeze în unitățile industriale de la Bacău și din alte orașe și și-au diversificat regimul lor alimentar mai ales datorită peștilor de care au făcut rost prin activitatea lor clandestină de pescari amatori. Apoi, pe măsură ce iraționalitatea industrializării a devenit tot mai evidentă și s-au deschis granițele țării, locuitorii maturi apti de muncă ai Bacăului și ai altor sate din zonă s-au năpustit spre orașele din Europa de Vest, avide de forță de muncă ieftină. O parte a rămas în Transilvania și Ungaria, dar majoritatea s-a îndreptat spre Italia, Spania, Germania, etc. unde au și rămas.

Din anul 2000 a devenit posibil și pentru copiii maghiari din Galbeni, ca aceia care vor, pot învăța în mod organizat în timpul orelor ținute la școală sau în afara școlii să scrie și să citească

în limba lor maternă, aproape uitată. Una dintre profesoarele lor de limba maghiară a fost Róka Szilvia, cea care s-a născut aici, la Galbeni și a obținut diploma de profesor în Ungaria (iar într-o perioadă a îndeplinit și funcția de președinte al Uniunii Democratice a Ceangăilor Maghiari din Moldova). În ultimul timp pedagogii sosiți din Transilvania sau cei localnici însărcinați cu predarea limbii maghiare din diferite motive nu sunt statornici, se perindă pe la catedra de limba maghiară din Galbeni. Această fluctuație de cadre (care, din păcate este caracteristică și în alte sate moldovenesti și influențează în sens negativ obținerea unor rezultate solide) este motivul pentru care din Galbeni nu a ajuns niciun elev la Miercurea Ciuc, Lunca de Sus sau la licee maghiare din alte orașe transilvănene. Poate, în anii ce vin! Deoarece, la diferite concursuri de recitări, cântece populare, de povestitori iau parte și obțin rezultate și numeroși copii maghiari-ceangăi din Galbeni.

Traducere: Bartha György

Lectură: Ion Nete

1. Kallós Zoltán: *Ez az utazólevelem. Balladák új könyve*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1996, 250.
2. Gabor, Iosif: *Dicționarul comunităților catolice din Moldova*. Ed. Conexiuni. Bacău, 1996, 112.
3. Același loc.
4. pâlmaș = muncitor cu zi, zilier
5. Kós Károly: Csángó néprajzi vázlat (1949) In uő: *Tájak, falvak, hagyományok*. Kriterion, Bukarest, 1976, 133.
6. Szabó Ferenc: A halászás módja a Szeret és a Beszterce összegyűlésénél

- Trunkban. In Halász Péter (szerk.): *„Megfog vala apóm szokcor kezemül...” Tanulmányok Domokos Pál Péter emlékére*. Budapest, 1993, 71–84.
7. Veress Sándor: *Moldvai gyűjtés*. Szerk.: Berlász Melinda és Szalay Olga. Muzsák Kiadó, Budapest, 1989, 315.
 8. Gunda Béla: A moldvai magyar népi műveltség jellegéhez. Néprajzi gyűjtőúton a moldvai magyaroknál. *Népi Kultúra – Népi Társadalom XV*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990, 67.
 9. Domokos: o. c. 233.
 10. 44% de origine română
 11. Faragó József – Jagamas János (szerk.): *Moldvai csángó népdalok és népballadák*. (A zenei anyag összeállításában részt vett: Szegő Júlia). Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Bukarest, é. n. [1954].
 12. Jagamas János: Szemelvények Trunk népzenejéből. In: *A népzene mikrokozmoszában*. Kriterion, Bukarest, 1984, 218.
 13. Jagamas János: *A népzene mikrokozmoszában*. Sajtó alá rendezte Almási István. Szemelvények Trunk népzenejéből. Bukarest, 1984, 208.
 14. *Bartók Béla kapcsolata a moldvai csángómagyarokkal*. Összeállította: Domokos Pál Péter. Budapest, 1981.
 15. Domokos: o. c. 502–520.
 16. bunuri ce se dă fetei când se mărită
 17. în alte părți: „secuianca”
 18. dansând
 19. îi aranjează părul în coc
 20. Domokos Pál Péter: Kendertermesztés Trunkon. In *Moldvai magyarság*. Magvető, Budapest, 1987, 499–501.
 21. Kós Károly – Szentimrei Judit – Nagy Jenő: *Moldvai csángó népművészet*. Kriterion, Bukarest, 1981, 362.
 22. Lükő Gábor: *A moldvai csángók*. Tăton. Budapest, 2002, 116.
 23. Tot acolo: 94.
 24. Gazda László: *Csángómagyar falvak III*. Nap Kiadó, 2011, 206.
 25. Illyés Sándor: A megesezt lány büntetőritusai a moldvai csángóknál. In Kinda István – Pozsony Ferenc (szerk.): *Adaptáció és modernizáció a moldvai csángó falvakban*. KJNT, Kolozsvár, 2005, 77–79.; Kinda István: *Ellenőrzött közösségek. Szabályok, vétkek és büntetések a moldvai csángó falvakban*. Mentor, Marosvásárhely, 2010.

Trunk helynevei

A Szeret jobb partjára települt Trunk alapvetően akör formájú faluképe, szűkös kiterjedésű határa az elmúlt 150 év alatt több, lényeges átalakuláson esett át. 1872. szeptember 13-án adták át a Bukarestet Galaccal és Románvásárral összekötő vasútvonalat, aminek a nyomvonal a falu mellett halad el, és amelyik ezért állandó viszonyítási ponttá vált a falu számára.

A kollektív állami gazdaság fennállása alatt, többnyire a 1960-as évektől kezdődően, felparcellázták, és elkezdték beépíteni a régi falu határától a vasúti átjáróhoz vezető út bal, de leginkább a jobb oldalát.

A Besztercén, Szereten kiépülő vízgyűjtő tavak láncolata az 1983-ban átadott trunki gáttal és vízi erőművel egészült ki. Az erőmű évi 29.5 megawatt előállítására képes. A gát megépítésével, a rajta átvezető műút által közvetlen összeköttetés alakult ki a Szeret bal partján sorakozó, vagy keletebbre, a dombok között található szomszédos, részben katolikus lakosságú falvakkal (Diószén, Ketris, Hordzsest, Valény). Az építkezés nagy volumenű földmunkával járt együtt, ami teljesen átformálta Trunk határában is a Szeret partját. Végleg lezárult a tutajosok korszaka, akik a Besztercén, Szereten ereszkedtek alá Galacig, és akik Trunknál is megálltak pihenni, fenyőfa gerendát árulni, pálinkát, élelmet vásárolni. Többet már nem jártak le Trunkból, Újfaluból, Nagypatakról, Forrófalváról kendert áztatni, fehéríteni a Szeret partjára; a hagyományos halászat, ha nem is tűnt el egyből, de szokásaiban átalakult. Megszűnt a lotkával, vagyis ladikkal és a komppal való átkelés a Szereten. Eltűntek az ártéri erdők, berkek, eltűnt a többágú, széles mederrel, árterülettel rendelkező Szeret folyó látványa.

A 2000-es évek elején az római katolikus egyház jelentős mértékben járult hozzá a falukép alakításához, egysejésítéséhez. Assisi Szent Ferenc közel két méter magas bronzszobrát 2003. augusztus 20-án leplezték le a régi és az újabb falurész közötti téren, szervesítve a leginkább az iskola és az 1990-es évek elején épült vendéglátóegység nagyobb épületegyüttese által uralt központoszerűséget. Benedek Márton felújított és a modern zarándokjárás tér-és spirituális igényeihez igazított szülői házát, a kertet és a ház előtt álló „csodakutat” két év múlva, 2005. augusztus 20-án szentelték fel.

Mindezek ellenére az idősebb korosztály számára „a falut” most is a régi, 1950-es évek előtti szerkezete, kialakítása jelenti.

A falu lakosainak tulajdonában álló földterületeket a jelenben, délnyugati irányban a forrófalvi és nagypataki,

észak-északnyugat irányban a bogdánfalvi, ferdinándújfalvi földek, keleten a Szeret, pontosabban a Szeretre épült gát határolják. Az 1864-es Cuza-féle földreform, az I. és a II. világháborút követő földosztások sok szántóterületet juttattak bojári és egyházi birtokokból a trunki hadiözvegyek, kiszolgált katonák, a falu családjai számára. Így kerültek tulajdonukba a Szereten túl, már Diószén, Ketris határában lévő földdarabok, a mai Ferdinándújfalu helyén lévő szántók és házhelyek, a nagypataki határban szintén szántók, de jutott számukra Lujzikalagor határában is szántóterület. Csere, örökség révén szőlőseik voltak, vannak a nagypataki és a bogdánfalvi, magasabban fekvő határban. Egy-két utalást halottam arra vonatkozólag, hogy a falu mellett bogdánfalvi tulajdonú házhelyek, szilistyek is voltak. Mindezek alapján valószínűsíthető, hogy a 19. század eleji, közepi állapotban, még a földosztások előtt, viszonylag kicsi volt Trunk határa. Ez viszont nem jelenti azt, hogy évszázadokkal azelőtt nem volt nagyobb!

A beszélgetések, a szöveg megírásáig összegyűjtött helynevek alapján izgalmas felvetésekre lehetőséget nyújtó, összetett toponímia körvonalazódott. A visszaemlékezők szóhasználatában a falut északnyugati-északi irányba, és természetesen a Szeret-parton, izláz, szohát, lonka határolta. A szláv gyökerű, román eredetű kifejezések alapján a falunak ezt a részét legelő, vizenyős legelő, itató területek és berkek, erdős területek alkották. Minden bizonnyal a Szeret árterülete, esetleg régi holtága volt ezen a helyen. A legeltetés gazdasági szükségszerűség és előrelátó gazdálkodás következménye is lehetett. Ezeknek a területeknek ritkábban volt külön nevük. Egyrészt, talán mert nagyon közel voltak a faluhoz és a Szerethez, másrészt, mert az áradások miatt valószínűleg időszakosan birtokolt legelők voltak. Egy helynév utal egy valamikori irtványra; egy helynév kapcsolható a halászhathoz, az viszont a Szereten túl, a diószéni határban található. Fontos adalék a földterületek felhasználása szempontjából, hogy a vasúti töltés, a Szeretgát, a mederszabályozás megváltoztatta ezeknek a földeknek a vízellátását, az áradások kiterjedését.

A temető és a jelenlegi falu nyugati része egy enyhe magaslaton található. Ezekhez a területekhez köthető a legtöbb magyaros helynév. Közülük négyet találtam, amelyek talán egy késő középkori állapotra utalhatnak vissza. A *Belső gyep* és *Külső gyep* egy *Ganyésznak* nevezett területet határolnak, ami a jelenlegi falu mellett délnyugati irányba található. Egyik beszélgetőtársam úgy hallotta az öregektől, hogy onnan húzódott, származott a falu. A *ganyész* szó egyik értelme az itteni szóhasználatban

a szemét, legalábbis, amit régen ez alatt értettek, de a régi házhelyekre, településnyomokra is utalhattak ezzel a kifejezéssel. A másik izgalmas helynév a *Szoltúz túja*, amiben a „soltész tója” kifejezést azonosítottam. A helynév egy nagy méretű, kerekded kialakítású képződményt jelöl a falutól északi irányba, ami az öregek szerint az 1930-as években már nagyon elmocsarasodott, de kétségtelenül tó lehetett. Talán a valamikori bákói soltész tulajdonában lévő tó, halastó roppant izgalmas gazdaságtörténeti és helytörténeti következtetésre adhat okot. A falu kétszeri alapításának a nyoma, a „soltész tójának” a közelsége olyan kérdések, amelyeket mindenképp tovább kell kutatni.

Egy másik, óvatosságra intő, elgondolkodtató jelenség az egyes, a jelenlegi Ferdinándújfalun helyén lévő, ahhoz tartozó, valamint a diószéni határban található földterületeket megnevező román kifejezések régisége, középkori származása.

A falut az ún. déli, sziszegős, archaikus magyar nyelvjárást beszélő falvak közé sorolják, viszont egyes családok nyelvhasználatában esetében érződik a székelyes nyelvi hatás.

BELTERÜLETI HELYNEVEK

A falu **Alsó fele**: a falu nyugati részét, szélét emlegették így a beszédfordulatokban, ahonnan *felmentek a Zsitöriébe*, a *Templomhoz*, a *Venicákhoz*;

Budó Józi korcsomája: régi, 1930–40-es években működő korcsoma neve;

Cseferéné: a CFR (Căile Ferate Române, Román Állami Vasúttársaság) román mozaikszókból képzett helynév; a vasútállomásnál levő szántók neve;

Csíki Mihálnál: malom, malomtulajdonos neve, akiről azt tartották, hogy a székelyföldi Csíkszékéből érkezett Trunkba, és vett el egy helybéli lányt;

Gára útja: a román gară, állomás, itt vasútállomás jelentésű szóból képzett helynév; bevezet a faluba, illetve a vasúti megálló felé vezet ki a faluból;

Keresztes, keresztútjába: a régi falu előtti hely neve, ahol a faluba vezető utak keresztezik egymást, a *Zsiterie* közvetlen közelében; az öregek nem tudtak arról, hogy keresztút indult volna onnan;

Pista György pravalje: régi, 1930–40-es években működő vegyesbolt neve;

Szabó Mihálnál: régi, 1930–40-es években működő vegyesbolt neve;

Szentegyház felé, -hoz: a régi falu közepén található *Templom*, annak irányába tartó utak;

Szuhát felé: a *cihérek*bá, nyár-, szil-, fűzfák nőttek azon a helyen; a szláv gyökerű román szóból képzett helynév vizenyős legelőt, itatóhelyet jelöl;

Temető: a *Kendereszek* és a *Szuguljok* által körbefogott terület. Egyik beszélgetőtársam szerint úgy is emlegetik, hogy „*kivisznek a meggyásbá*”;

Temető útján, temető felé: Trunkból *Ferdinándújfalun* felé vezető út bal oldalán, a falu előtt

egy kis emelkedőn található a falu temetője; **Templom**: a falu közepén található az 1905-ben épített templom épülete. A falu eredeti védőszentje Szent Mihály volt, amit 1982-ben a templom megnagyobbítása és újra felszentelése után Szent József-re változtattak. Egyik beszélgetőtársam egy alkalommal a *misze* szót használta a templomra, templom helyére;

Zsitörié, Zsiterie vagy Gicáéknál: az Újfaluból Trunkra vezető út, falu felőli bejáratát, egy tágas teret neveztek Zsitöriének. A közelben lakott egy Gica nevezetű cigány is, ezért a helyet még *Gicáéknál* is hívták. Itt tartották régen a vasárnapi, ünnepnapitáncot. A név eredeti jelentése már elhalványult, beszélgetőtársaim már nem tudták, hogy miért Zsitörie a hely neve;

Vénica: a falu Szeret felé lejtő szélén állt a pálinkafőző, a vénica, aminek egy *ketresi* katolikus ember volt a tulajdonosa. A tulajdonos neve után *Condorache vénicájaként* is emlegették. A pálinkafőzőbe nemcsak trunkiak, hanem újfalusi, *bogdánfalvi* emberek is hoztak kifőznivalót.

Venicáknál: a pálinkafőző körüli izláz, legelő rész neve.

KÜLTERÜLETI HELYNEVEK

Árinis, árinyis: a vasút és a *Nagycerna* közötti terület, egyik beszélgetőtársam *Kiscernaként* is emlegette. Valószínűleg a román arin, égerfa jelentésű szóból képzett helynév. Az égerfa a lapályos, vizenyős helyek gyakori fája. Legelő és szántók voltak ott, most mind szántóterület.

Balta Vátavului: román szóösszetétel, a *baltă* jelentése láp, mocsár, a *vátav*, *vátav* gazdatiszt, vőfély; az ebből képzett helynév fordítása a Gazdatiszt lápja lehetne. A középkori Moldvában és Havasalföldön a bojári udvarokban és kolostorokban a felügyelők, csendőrök vezetőjének tisztjét betöltő személy neve; de ugyanígy hívták a határőrök, határbejárók, plájások vezetőjét is. Itt a Szereten túli, *Diószén* határában található szántóhelyek neve; a bojár földjéből mérték ki a trunkiak számára a II. világháború után.

Belszó, Belső Gyepek: a *Ganyészok* mellett a falu felé eső terület neve, szántóhelyek. Román neve Lanul 1, míg a *Külszó gyepeké* Lanul 2.

Bogdánfalva: románul Valea Seacă; a Ferdinándújfalun központú község egyik faluja, Trunktól északnyugat irányba; a 2011-es népszámlálás adatai szerint lakossága 1844 fő, ebből 2017-ben 1722 fő volt római katolikus.

Bugyinak, Bugyinok: az *Újfaluba* vezető út bal oldalán, a *Nagycerna dombja* alatt található bőhozamú források, kutak neve, abból ered a patak;

Buhus, Buhusok: a Ferdinándújfalun belterületén található földrész, szilistye, vagyis házhely, faluhely neve, gyakorlatilag erre a területre telepedett meg a falu, ezért nagyon gyakran előkerült a beszélgetésekben. A szláv szótövből származó román kifejezést szinte kizárólag Moldvában használják. Jelentése dagad, meg- vagy kidagad, kiemelkedik, puffadás, de rossz hírt, pletykát is jelent, ami feltűnést, zajt kelt. Továbbá Buhuş az egyik legrégebbi és a 17. század-

ban, Moldvában fontos szerepet betöltő bojár család neve is. Itt valószínűleg emelkedő, dombocskas szó jelentése van; **Buláj kútja**: szőlők a nagypataki határban, a trunkiaknak is voltak ott helyeik; az I. világháború után mértek ki ott számukra földeket. A hadiözvegyeknek 0,5 hektárt, azoknak, akik visszatértek, 14 rudat. (Vö. Petres László: Nagypatak helynevei. In *Moldvai Magyarország*, XXVII. évf. 4. sz., 2017. tél, 21–24.);

Cigánok helye: *Zabosz* és a *bárázs, gát* mellett, legelő rész. Egyik beszélgetőtársam sem tudta megmondani, hogy miért kapcsolódik az a hely a cigányokhoz;

Cigány kútja: *Pánczir Antal lonkája* mellett, szántó, legelő; **Csihiris, Csihirisbá**: a *Vizen túl*, a ketrisi határban, a *Ketris*be vezető műút bal oldalán lévő hely neve, trunkiaknak volt ott szántója;

Csipkész: *Cigányok helye* mellett, izlász;

Diószén: románul Gioseni; a Szeret bal partján, Trunkkal átellenben található falu neve; a 2011-es népszámlálási adatok szerint 3249 lakosa van, ebből 2017-ben 2567 római katolikus vallású;

Fața gării: román szókapcsolat, vasútállomás előtti-re lehetne lefordítani. Szántók neve a vasúti megálló körül;

Ferdinándújfalú: románul Nicolae Bălcescu; Trunk központja a Bákó–Adzsud műút mellett található, a 2011-es népszámlálási adatok szerint 3595 lakosa van, ebből 2017-ben 3174 római katolikus vallású;

Fintinele: román szó, jelentése kutak, kutacsok; szántó a *ketrisi* határban;

Fonácok: valószínűleg a román *fânaț*, kaszáló jelentésű szóból képzett helynév; *Csipkész* mellett, szántók, legelők vegyesen;

Foncok: *Plötoisz lonkája* mellett, legelő rész;

Ganyészok: a *Belső-*, és a *Külső Gyepek* között található szántó föld neve, egyik beszélgetőtársam úgy hallotta az öregektől, hogy onnan *húzódott*, származott a falu a jelenlegi helyére;

Gára: román szó, jelentése vasútállomás, *Fonácok* mellett, szántók, legelők vegyesen;

Hangyász, Hangyás dombja: a *Szuguljok* mellett, szántó; **Határ**: *Kálom kutak* közelében, a többségében trunki tulajdonú földek itt értek véget;

Iskola, iskolák: a régi falu bejáratánál egy emelkedőn épített épületegyüttes, amit több alkalommal újjá- és átépítettek. Ma Benedek Márton nevét viseli;

Iszcsir mellett: ISCIR, állami vállalat, amely a nagy nyomás alatt működő, nagy terhet mozgó, és üzemanyagot fogyasztó felszerelések, gépek biztonságos működéséért felelő állami szerv; ennek a szervnek a trunki telephelye, már az újonnan beépített falurészen;

Kántonnál: a román *canton* szóból képzett helynév, egyik jelentése: (vasúti) pályakarbantartó ház; szántó a *Hangyász dombja* mellett;

Kenderesz: a *Temető* mellett található kis, 1-2 rudas kenderföldek, ezekből a kis darabokból szakí-

tották ki az 1990-es években a temető új parcelláját; **Ketris**: románul Chetriș; a Szeret bal partján, Trunkkal átellenben található falu neve; a 2011-es népszámlálási adatok szerint 765 lakosa van, ebből 2017-ben 577 római katolikus vallású.

Kiriák: román szóból képzett helynév, a *chiriac* szó jelentése tücsök, a *chir* szótó jelentése gazda vagy úr. *Kölöszpána* mellett, szántók a nagyapatik földek határában;

Kopár, Kopárok: szántók a *Cigány kútja* mellett;

Kozsán Józi darabja: szántó föld a *Kálom kutak* közelében;

Kölöszpána: *Kiriák* mellett (Kölész pojána? (Vö. Petres László: Nagypatak helynevei. In *Moldvai Magyarország*, XXVII. évf. 4. sz., 2017. tél, 21–24.)), füves helyek voltak, a vasút két oldalán;

Külső gyepek – a *Ganyészok* mellett, szántó helyek;

Lonka: a *Malomnál* mellett, legelő rész;

Lonka, Nagy lonka: a *Tulbuk* mellett, a Szereten túl, Diószén határában; a bojár földjéből mérték ki a 2. világháború után;

Malomnál: legelők az Újfalusi határ közelében, a *Víz* mellett;

Malom gödre: szántó, a *Nagycerna dombja* közelében. A beszélgetőtársaim már nem emlékeztek, hogy lett volna ott malom;

Nagycerna dombja: Ferdinándújfaluhoz tartozó szántó föld, a domb aljától már trunki földek vannak;

Nagycerna, Nagycerna gödre: a román *șarină*, falu földje (szántó, legelő, erdője) jelentésű szóból, többnyire a Moldvában használatos régies kifejezésből képzett helynév. A vasúton túl, *Arinis* mellett található szántó, Újfalvi határ felé esik, azon jön be a műút a faluba. A *Nagycerna dombja* már Újfalusi határhoz tartozik;

Nyikuljok: *Zágresz* mellett, szántó, legelő (Vö. Petres László: Nagypatak helynevei. In *Moldvai Magyarország*, XXVII. évf. 4. sz., 2017. tél, 21–24.);

Pánczir Antal lonkája: a román nevéen *Lánul pisicii*, *Kopár* mellett, legelő rész;

Patak: *Bugyinokból* eredt, a Szeretbe torkollott, annak idején kendervásznat fehérítettek a partján;

Pintek háza: *Malom gödre* közelében lévő régi, már lebontott ház, használták a *Malom gödre* név helyett is;

Plötios lonkája: *Zesztát lonkája* mellett, legelő;

Porcaria helye: a román *disznónevelde* jelentésű kifejezésből képzett helynév a *Nagycerna* mellett, szántó;

Szahát: szláv eredetű szó, jelentése száraz, nyaranta kiszáradó vízfolyás, ér; legelő rész *Csipkész* mellett, izlász;

Szaltuz túja: valószínűleg a *șoltuz* román szóból eredhet, ami viszont a lengyel *szoltys*, vagy a magyar *soltész* szóra vezethető vissza. A román értelmező szótár szerint a szó Moldvában fordul elő, városok vezetője jelentésben. A *șoltuz* 6 vagy 12 párgár, vagyis polgárból álló városi tanács segítette. A „Soltész tója”-ként beazonosított helynév egy vízenyős, mocsaras, süppedékes, legeltetésre nem igazán alkalmas területet, tóhelyet jelölt a Szeret mellett;

Szécs: a szláv gyökerű román kifejezésből képzett helynév, a szó egyik jelentése erdőirtványon létrehozott legelő, a másik esztena, karám; legelő rész a Szeret mellett, ami átnyúlt Diószén irányába a Szeret gyakori mederváltásai miatt;

Szilstye: legelőhelyek, de szálláshely, házhely, közvetlenül a falu mellett, a faluhoz tartozó területeket is jelöltek vele;

Szöráta, Szöráták: a román sare, só jelentésű szóból képzett helynév; a *Kenderesz* és az *Iskolák* mellett található, vizenyős területként írták le, ahol összefolytak a különböző vizek és a só kiütközött a föld színén;

Szuguljok: Hangyás dombja mellett található földterület neve, szántónak használták, aztán a kollektív ideje alatt részben beépítették. Itt voltak a *Szolárok*, vagyis a fóliasátrak, amit már lebontattak, eltűntettek, a hozzá kapcsolódó helynév itt-ott még felbukkan a visszaemlékezésekben;

Temető: a *Kendereszek* és a *Szuguljok* által körbefogott terület. Egyik beszélgetőtársam szerint úgy is emlegetik, hogy „*kivisznek a meggyásbá*”.

Tulbuk: talán a 16. században erdélyi oklevelekben felbukkanó és Háromszéken használt turbukháló, vezetőháló nevéből létrejött helynév; Diószén határában a Lonka mellett, a II. világháború után a bojár földjéből mérték itt ki szántókat;

(Z)abosz, vagy a román nevén Ovăziște: a *Gára* és a *Pánczir Antal lonkája* mellett, az I. világhá-

ború után kaptak 10 rudat, illetve 2 ha helyet; **(Z)ágresz, (Z)ágreszek:** valószínűleg a mocsaras, vizenyős helyeket szerető égerfa után kapta nevét; kaszálók, trunki, pataki, forrófalvi tulajdonú helyek vegyesen;

(Nagy) Zátal: a Nagypatakhoz tartozó határrészben birtokolt trunki szántók helyének neve (Vö. Petres László: Nagypatak helynevei. In *Moldvai Magyarság*, XXVII. évf. 4. sz., 2017. tél, 21–24.);

(Ze)sztát lonkája – a román „állam” jelentésű „stat” szóból képzett helynév, a Szeret mellett, szilstye helyek;

(Z)izlász – szántók a *Tulbuk* mellett; a Szereten túl, Ketres határában a bojár földjéből mérték ki a II. világháború után;

(Z)odvar – Bogdánfalvi határában, ezen a határrészen a trunkiaknak is volt szőlőse; ezeket cserélték, vagy örökölték;

Verszatura: többjelentésű román szó, itt áradás, szétáradás, kiömlés jelentésben, a *Ferdinándújfaluból* érkező patak itt ömlött a Szeretbe;

Víz: Szeret melletti földdarabok;

Vízen túl: Szereten túli földterületek Diószén és Ketres határában.

Adatközlőim, beszélgetőtársaim Benedek Márisz (sz. Kósa, 1939), Budó Márisz (sz. Gyurka, 1950), Gyurka Ilon (sz. 1943), Kozsán Teréz (sz. Pista, 1940) voltak.

OLÁH-GÁL ELVIRA

„Kelj fel, keleti szél, indulj nyugat felé..”

A trunki gát messziről feltűnik a Szeret mentén, ahogy Ferdinándújfaluból (Nicolae Bălcescu) a folyó felé közeledünk. Hajdan, az 1970-es és '75-ös nagy árvíz után fogtak hozzá, hogy rendezzék a folyó medrét. Tizennégy kilométer szakaszon épült meg, tározókkal, mesterséges tavakkal. 2000-ben aztán átszakadt, ismét kezdődtek a munkálatok, de tíz éve állandósult a helyzet. Madársereg lepi el a jeges tavat, ami talán még érdekes is lenne, ha nem tudnánk, a gát alaposan megváltoztatta az emberek életmódját, eltűntek a régi halászbárkák, kihalt a halászhálókkal való halászat, a hálókészítés, de megváltozott a talaj minősége is a Szeret mentén. Ma már nem a régi termékeny hordalékos talajon termesztik a kukoricát, szőlőt. Új falurész is épült a gát közelében, a töltéshez odahordott idegen anyagra. Itt, egy új építésű házban beszélgetünk Maczkos Piroska trunki magyar tanítónővel, aki Erdővidékről, Barótról került a Csángómagyar Oktatási Programba. Előbb Rekecsinben, majd a trunki állami iskolában tanítja magyar olvasásra és betűvetésre a gyerekeket. Az alsóbb osztályokban heti négy, felső tagozaton heti három órában.

Csinos kis osztálytermét különálló épületben rendezte be a dr. Martin Benedict Általános Iskolában. A szentéletű orvos és szerzetes pap nagy tiszteletnek örvend a faluban, de az iskolában is kialakítottak egy emlékhelyet a tiszteletére. 2011-ben, halálának 25. évfordulóján vette fel az iskola a nevét. „Oszt be jól az idődet, tanulj! Semmilyen jót az életben nem érsz el áldozat és kitartás nélkül!” – olvasható a magvas gondolat, amelyet Benedek Márton, a csángó csodadoktor hagyott az utókor ifjúságára. Dél körül idős asszony lép be az iskola kapuján, dédunokáit kíséri haza az iskolából. Ilona nénivel magyarul beszélgetünk, dédunokáihoz azonban románul szól. Ők csak ezt a szót értik, hozzájuk már édesanyjuk is így szól. A trunki

magyar tanítónő tapasztalata is az, hogy a szülők már nem beszélnek csángósan gyermekeikkel. Hogy mégis igénylik a magyarórát, annak az a magyarázata, hogy együtt élnek a nagyszülőkkel, esetleg ők is részt vesznek a nevelésükben. Magyar nyelven való továbbtanulásra már egyre kevesebben, csak egy-kettő, ha gondol.

Idén lesz azonban tovább tanuló Trunkról, Gyúr Gabriella, a *Felszállott a páva* népzenei vetélkedő 2016-os kiadásának különdíjasa tervezi a Csíkszeredában való továbbtanulást; és Diószénből is lenne, aki testvére nyomába lépve választaná a csíkszeredai, magyar nyelvű középiskolában való továbbtanulást. Maczkos Piroska Diószénben is tanít az iskolában, amolyan plusz feladatként, hogy a hiányzó pedagógus munkáját elvégezze. Pedagógusi munkája mellett ottjártunkkor, az oktatási-nevelési támogatás pályázati űrlapjának kitöltésében is segédkezett a szülőknek, hiszen ki más is tenné ezt meg, magyar nyelven. A télutó metsző széljárásában ugyancsak fogy a tüzelő, amit oly drágán és nehézkesen tudnak beszerezni. A pedagógus hétköznapi életéhez hozzátartozó jelenet játszódott le, amikor megérkezett a teherszállító autó a megrendelt fával. No de egy, amit rendel az ember, és más, amit kap. Vissza kellett utasítani a nyers fát, mert hagyni magad becsapni, igen nagy luxus lenne. A tüzelő pedig a legfontosabb télen.

A kis ház egyik szobájában a hagyományörző végzi munkáját. Gyúr Paulina, az énekes Gabika édesanyja foglalkozik a gyermekekkel és felnőttekkel, tizenketten kicsik, ugyanennyien tartoznak a nagyobbak csoportjába és még egy tízfős asszonycsoport a hagyományörzők közé. Paulina házában ma is ott áll a szövőszék; kockás falvédőt sző, gyapjúból; öregektől vásárolta a fonalat. Ma már egyre kevesebben foglalkoznak juhtenyéssel. Feledésbe merül ez is, mint a kendertermesztés, vagy éppen

a „borándzsikolás”. Paulina régi fejrevalókat vesz elő, amikor erről érdeklődöm. Hajdanában szőtték, igazi selyemből, hiszen Trunkon meghonosodott a selyemhernyó-tenyésztés. Története már-már a feledés homályába vész.

A csángó asszonyok mindig szerették a szépet, ám hajdanában nem volt pénz a vásárlásra, így hát elkészítették ők maguk. Valamikor a múlt század 30-as éveiben hozta be valaki a faluba, előbb csak egy asszony szötte, aztán sokan megtanulták. „Bogár volt mindenkinél, tele volt a ház” – emlékszik vissza a 75 éves Róka Anna néni. „Eperfa levelével etették, majd a gubókat („gabolyókat”) megfőzték, hatvan-hetvenet egyszerre, s mikor látták, hogy kibomlott egy morzsacsakányi belőle, akkor kivették, mikor meghűlt, húzták ki, minden gabolyból egy szálacskát, és vót egy verterke – mű így mondtuk –, s csavarta fel arra. Meg kellett csányi, me’ akkor úgy állott a világ, nem vót pénz.” (Róka Anna). Ebből készítették a „ruhát”, a borándzsikos kendőt, nem a „kerpát”, amit ugyancsak a fejre tettek, de alul. Aztán a „második verekedés” után, a gyárak miatt, megszűnt, utána már megvették a boltokban. Ma már csak kevesen szönek a faluban.

Trunk központjában áll Assisi Szent Ferencnek, a természet védőszentjének a szobra. Assisi és az ausztriai Ameis testvéri közösségei állíttatták, 2003-ban avatták fel. Alkotója egy olasz szobrász, Nazareno Panzeri. A köztéri alkotás Benedek Márton ferences szerzetes pap és orvos tiszteletére készült. „Dominus det tibia pacem” – Adjon neked békét az Úr –, olvasható a szobor talapzatán. A feliratok között utalás van Szent II. János Pál pápa Assisiben tartott ökumenikus imájára is, amikor 2002. január 24-én együtt imádkoztak a világ nagy vallásainak előljárói. A szobor és a köréje épített (Szentháromságra emlékeztető) háromszögű alapzat impozánslelmű-jelleget ad a köztéri alkotásnak, amit a helyiek „Jitar”-nak, a mezők őrzőjének neveznek. Nem messze a tértől, a Szent József, a munkás tiszteletére szentelt katolikus templom felé vezető úton találjuk Benedek Márton egykori szülőházát és a kutat, ma már kiépítve, megnagyítva, emlékhellyé alakítva. 2011-ben restaurálták, kiépítették. A kút fölé épült tető hátoldalán egyik felől Mária a kisdettel, jobb felől a kereszt, a megváltás ábrázolása

tűnik fel. Felirata Szent Ferenc *Naphimnusz*ából való: „Áldott légy, Uram, víznővérért, ki tiszta és oly hasznos, drága, alázatos!” A szülőház utolsó lakója, Varvara, az orvos testvére volt (1999-ben hunyt el). Még az ő életében állítottak szobrot Martin Benedict tiszteletére. A szülői házat a Bejan testvérek, Eusebio és Octavian minorita szerzetesek kezdeményezésére alakították emlékházzá. A Benedek család személyes emlékeivel, bútordarabjaival, a trunki hagyományos foglalkozás, szőlőtermesztés, borászat, szövés, fonás, népi gyógyászat tárgyi emlékeivel és a csodadoktor szent ereklyéivel rendezték be. 2005-ben múzeummá alakították. A kétértelmű ház mellett nyári konyha és kis gazdasági épület áll. 2014-ben új múzeumépülettel is bővítették, amelyet egy fedett galéria köt össze a kúttal. Falán helyet kaptak a hálát kifejező táblácskák is, román, angol, német, sőt török nyelvű hálaadó fohászokkal, szövegekkel.

Benedek doktor igazi történetét azonban a falusiaktól lehet megtudni. A „rózsabúví víz” története sok falusinak él az emlékezetében. Gyúr Paulina nem találkozott vele személyesen, de arra emlékszik, hogy gyakran járt haza a faluba, gyógyította az embereket. Csángósan, magyarul beszélt mindenkivel, és így, csángós ruhában is temették el, temetésére mindenki felvette a csángós ruhát.

A kommunisták tiltották, hogy misére menjenek az emberek, de úgy volt azon a nap, hogy az egész falu viseletbe volt felöltözve. A falusiak nem engedték, hogy más hozzáérjen, a legények a vállukon felváltva vitték ki a temetőbe. Halála körülményeiről tudták, hogy agyonverték. Miután „jó kollégája” benne hagyta egy műtét után a szikét, attól nem halt meg, hanem utána a Szekuritáté emberei megverték, abba halt bele. Miután meghalt, csak akkor „tudódott ki”, hogy pap volt, addig nem tudták. Halála után egy évvel kezdték mondani, milyen különös büze van a víznek, rózsaillesága volt, kezdett híre menni, és jöttek messziről is, hogy vigyenek belőle, sort álltak szekerekkel a kútnál. Még a sírhantjáról is lekaparták a földet, egy arasznyit, akkor a rokonok befödették cementlappal, de aki ezt tette, azt elütötte a vonat. Azt mondták, azért, mert nem hagyta, hogy halálában is gyógyítson.

Utána a vízbe mindent beleöntöttek: benzint, klórt, lúgot, de kezdetben annál illatosabb volt, minél több mindent öntöttek bele, utána elment az illata.

Trunk gazdagon termő vidéke ma nagyvállalkozók, farmerek kezében van. Bérelük vagy felvásárolták a falusiaktól a földeket. „Adnak, amennyit akarnak” – hangzik keserűen az egyik idős ember szájából. A fiatalok már máshol keresik a boldogulást, ki a közeli Bákóban, ki a távoli Nyugat-Európában. Elszorul az ember szíve, amint visszacseng a néhai Kallós Zoltán gyűjtéséből ismert népdal keserve: „Szeret vize martján sétáltam kedvemre, de nagy szomorúság szállott bús szívemre. Kelj fel, keleti szél, indulj nyugat felé, vidd el sóhajomat magyar hazám felé.”

Benedek Márton, a homályban hagyott „szent”

A trunki Benedek Márton talán az egyetlen olyan moldvai, hangsúlyosan magyar közegből származó nagyformátumú személyiség, aki élete végéig elfogadóan viszonyult ahhoz a közösséghez, amelyből kinőtt, amit túlnőtt, és amely közösség a maga során, halála után, fenntartások nélkül vissza tudta fogadni, hitéletébe integrálni. Életútja mintegy magába foglalja a moldvai csángómagyarok történetének utóbbi száz évét. Folyamatok záródnak le benne, és olyan lehetőségek nyílnak, amelyek sajnos egyszerűnek bizonyulnak, és most már megismételhetetlenek maradnak. Boldoggá avatásának eljárásában tapasztalható tétováság, életének egy leszűkítő narratívába való belekényszerítése figyelmeztetnek arra, hogy egy bonyolult összetett értelmiségi pályával, szellemi, spirituális útkereséssel, és egy teljességében, hatásában még fel nem tárt utóélettel van dolgunk. A továbbiakban, nagyon vázlatosan, a teljesség igénye nélkül, Benedek Márton életútját, halálát, a csodakúthoz kapcsolódó népi vallásos jelenséget és a hivatalos egyházi megítélését tekintem át.

Benedek Márton 1931. július 31-én született Trunkban.¹ Édesapja Benedek Péter, édesanyja Benedek Péterné Kósa Magdó. Augusztus 2-án keresztelték meg Bogdánfalván, ahol abban az időben a magyar nyelvű misézés mellett következetesen kiálló Petrus Neumann volt a plébános. Mártonnak még négy testvére volt: Benedek Antal, Benedek Demeter, Gyurka Jánosné Benedek Róza és Benedek Borbála, aki később ferences nővérnek öltözött be. Elemi tanulmányait a trunki iskolában végezte. Ebben az időben, 1938. május végén történt az, hogy Domokos Pál Péter két csángó házaspárt utaztatott ki Budapestre az Eucharisztikus Világkongresszusra. A fiatalasszonyok Bartók Béla

előtt énekeltek, aki felvételt is készített velük. Az egyik fiatalasszony Benedekné Kósa Magdó volt, akitől meséket és több népdalt is rögzítettek. Benedek Márton 1945-től 1948-ig a halasfalvi (Hălăucești) ferences szeminárium középiskolájában végzi a tanulmányait. Az 1948. augusztus 3-i 175. számú jogszabály („tanügyi reform”) megszüntette az egyházi kézben lévő elemi és középiskolákat, így a halasfalvit is. Benedek hazatér, és 1948–1951 között az 1859-ben alapított 2. számú Fiúiskolában (Școala nr. 2 de Băieți) fejezi be a tanulmányait. Bentlakó, kitűnő tanuló, aki Bákóban sem hagy fel azzal a szokásával, hogy minden kora reggel elmegy a hajnali misére. 1951–1957 között a jászvásári (Iași) orvosi egyetem hallgatója. Kitartóan jár a hajnali misére, ministrál, és a visszaemlékezések szerint következetesen gyakorolja a ferencesek szegénységi fogalmát. Ebben az időszakban kerül szoros szellemi kapcsolatba a nagypataki származású Duma János (Ioan Duma 1896–1981) titkos római katolikus püspökkel, aki 1955–56-ban segédlelkész a városban. 1957-ben végző mint gyerekgyógyász szakorvos, és ez év októberében a Jászvásár melletti katolikus községbe, Radukanénbe (Răducăneni) kerül. Decemberben már elmozdítják és a Huszvásár (Huși) melletti Tătărăni nevű, ortodoxok lakta faluba helyezik. Nagy lelkesedéssel veti bele magát a munkába, a visszaemlékezések szerint lelkes és nagyon lelkiismeretes orvos, aki mindenkire elmegy biciklijével, ahová hívják. A vizsgálatokért nem veszi el a szokásos „figyelmességeket”, ezért nagyon népszerűvé válik, de ezzel kihívja kollégái nemtetszését. Vasárnaponként gyalog vagy biciklivel bejár a 10 km-re található Huszvásár római katolikus templomába misét hallgatni. 1961. november 1-től egy sikeres versenyvizsga után visszakerül Bákóba. Ekkor alapozza meg az orvosi hírnevét mint kitűnő diagnoszt. Erőteljesen abortuszellenes; ezzel az álláspontjával, valamint az „extra ellenszolgáltatás” nélkül végzett munkája miatt itt is ellenszenvbe ütközik. 1962-ben otthagyja Bákót, Onestre (Onești) költözik, ahol a nemrég alapított belgyógyászati osztályon helyezkedik el, és itt marad haláláig. Az Onesten eltöltött több mint két évtized alatt teljesedik ki szakmailag, hivatásában, szellemi útkeresésében, és ekkor alapozódik meg a „szent ember” híre is. Annyira jó orvos, hogy a helyi, megyei, sőt országos párt- és belügyi vezetésből is járnak hozzá kezeltetni magukat, családtagjaikat. Számos és intenzív kapcsolatot ápol az Onest és Bákó környéki katolikus papokkal, valamint volt ferencesekkel.

Rendelőjének asztalán a 60-as évek végétől folyamatosan ott van a feszület, ami az őt felkereső egyre nagyobb számú falusi, elesett emberek számára már egy kisebb csodával ér fel. 1965. március 22-én Nicolae Ceaușescut választják meg a Román Kommunista Párt főtitkárának. Egy rövid enyhülési időszak után egyre határozottabb ütemben épül ki a nemzeti kommunista rendszer, amellyel igen sajátos kapcsolatot alakít ki a Jászvásári Római Katolikus Püspökség. Jászvásárban az 1951–1977-es időszakban Petru Pleșca (1905–1977) a püspök, aki kiegyezik az állammal. Ennek köszönhetően 1956-ban újra megnyitják a szemináriumot, új plébániákat hoznak létre, új templomok épülnek, külföldi ösztöndíjat kaphatnak az erre kijelölt kispapok, stb. Őt követi egy rövid, 1977-től 1978-ig tartó időszakra Andrei Gherguț. Tőle, 1978. április 4-től, az 1940-ben Bírófalván (Gherăești) született Petru Gherghel veszi át és vezeti napjainkig a moldvai római katolikus közösséget. Közben Benedek számára elérkezett a végzetes 1972-es esztendő. Egy bélelzáródás és heveny vékonybél-infarktus következtében kollégái megműtik, azonban egy műhiba miatt szinte azonnal, másodszor is meg kell műtsék. Ekkor benne felejtenek egy csipeszt. Harmadszor a szabadságáról visszatérő osztályvezető főorvos nyitja fel. Az első műtét során a normál esetben 5-7 m hosszú vékonybélből kevesebb mint 30 cm-t hagynak meg. Benedeknek egy nagyon rendszeres és szigorú diéta alapján sikerül felgyógyulnia. Ekkor költözik a nagyon puritán lakásába Borbála nővére, aki haláláig gondját viseli. 1976-ban teszi le ideiglenes, majd 1979-ben az örökfogadalmat, és lép be a Konventuális Ferences Minorita Rend Szent Józsefről elnevezett romániai tartományának tagjai közé. 1980. szeptember 14-én Szaláncfürdőn (Slănic Moldova) egy nagyon zárt és sokáig titokban tartott szertartáson Alexandru Todea görögkatolikus püspök egy társával együtt pappá szenteli. 1981-ben meglátogatja P. Jáki Sándor Teodóz atya, aki Domokos Pál Péter dedikált könyvét viszi el neki. Egy év múlva újra felkeresi Moldvában, és egy szerencsés találkozás során átnyújtja neki az édesanyja énekét is megőrkítő lemezsorozat egy példányát. 1983. október 30-án Benedek

többedmagával részt vesz Rómában Oláh Jeremiás boldoggá avatási szertartásán. A szertartást követően találkozik II. János Pál pápával, és az egyik hálaadó szentmisén ő is felolvassza a könyörgésből, aminek szövegébe saját kezdeményezésére belefűzi a hívők szócskát is. Az ezt követő napokban számos templomot, ferences szerzetesi kegyhelyet, közösséget látogat meg. Hazatérése után legnagyobb döbbenetére rájön, hogy (legalább) egyik paptársa besúgó. A valószínűleg jászvásári éveitől megfigyelt, és hol finomabb, hol durvább módszerekkel zaklatott Benedeket ezek után állandó megfigyelés alá helyezik, számtalanszor kihallgatják, lakását átkutatják, megpróbálják megmérgezni. Egészségi állapota megromlik, és 1986. július 12-én, miután otthonában rosszul lesz, akarata ellenére beviszik a kórházba, ahol meghal. Szülőfalujában temetik el népviseletben, mezítláb.

Ugyanennek az évnek a végén a szülői háza előtt lévő kút vizén rózsailatot vélnek felfedezni, és gyógyerőt tulajdonítanak neki. A hír hatására egyre többen jönnek Trunkra a csodakút vizéből meríteni. A számtalan csodásnak tartott gyógyulás hatására valóságos zarándoklat alakul ki. A környék katolikus lakossága mellett jönnek Onestről, Románvásárról, Jászvásárból, Kománfalváról is katolikus hívők, de ortodox vallásúak is. A rá következő évben a kutat a hatóságok többször befödik, vizébe vegyszert öntenek. A rózsailat ugyan eltűnik, de a zarándokjárás, a víz gyógyító erejébe vetett hit nem. Mivel a zarándokok a sírhantról is leszedik a földet, sőt kialakul egyfajta kereskedés is a szentnek tekintett vízzel és a földdel, a család lebetonoztatja azt.

A rendszerváltás után egy jó évtizeddel az egyház is reagál a Benedek Márton személye körül kialakult kultuszra. Kezdetét veszi, és a mai napig tart élete és tettei értelmezésének megkonstruálása, tisztelete hivatalos formáinak kiépítése. 2005. augusztus 20-án Petru Gherghel jászvásári püspök ünnepélyes keretek között leleplezte és megáldotta az olasz művész, Silvio Amelionak a fiatal Benedek Mártonról mintázott bronz mellszobrát, ami jelenleg is a szülői ház előtt áll. Ugyanezen a napon nyitják meg a szülői házból átalakított emlékházat is, amit Benedek Borbála 1999-ben bekövetkezett halála után alakítottak át, ugyancsak olaszországi közreműködéssel, zarándokhellyé. 2007. április 14-én Onesten ünnepi keretek között nyitják meg boldoggá avatási aktáját, amit 2012. június 30-án Románvásárban zárnak le. A boldoggá avatási ügy vice-posztulátora Eusebio Bejan pap. 2011. július 10–12-én egy nagy rendezvénysorozattal emlékeznek meg halálának 25. évfordulójáról. Ezzel az alkalommal Petru Gherghel jászvásári püspök megáldotta Benedek Márton új, modern térképészű sírhelyét a temetőben, valamint leleplezték a helyi általános iskola új névtábláját, amivel hivatalosan is felvette a falu nagy szülöttének nevét. 2014. szeptember 2-án a Konventuális Ferences Minorita Rend Szent Józsefről elnevezett romániai tartományának emléktáblát helyez el

az emlékház falán. 2016. július 12-én Trunkban a helyi pap és ferences szerzetesek közreműködésével, ünnepi misében emlékeznek meg Benedek Márton halálának 30. évfordulójáról. Az 1931-ben született Angelo Montonati, az olaszországi katolikus sajtó régi munkatársa, közel 40 életrajz szerzője írja meg Benedek Márton hivatalos életrajzát. A *Quando la fede puo costare la vita. La storia del medico francescano Martin Benedict* című monográfiát számos romániai és olasz római katolikus egyházi méltóság előtt 2017. október 27-én mutatják be Rómában. A könyv román fordítását 2017. október 30-án ismertetik a trunki általános iskolában, spanyol, horvát és hazai ferences előjárók részvételével. A könyvbemutató végén leleplezik az iskola egyik lépcsőfordulójában kialakított Benedek Márton falfestményt és emléksarkot.

Rövid vázlatom összeállítás pillanatában a Jászvásári Római Katolikus Püspökség honlapjának nyitóoldalán² a 2014. május 17-én boldoggá avatott Anton Durcovici (1888–1951) mellett ez év szeptember 22-én Nisziporeszten (Nisiporești) boldoggá avatandó Antal Veronikának (Veronica Antal, 1935–1958) van külön menüpontja, ahová fel vannak töltve a hozzájuk kapcsolódó írott és elektronikus sajtóban megjelent híryananyagok. A honlap keresője által megjelenített adatok szerint Benedek Mártonról az utolsó híradás Trunkból tavaly decemberből származik. A Konventuális Ferences Minorita Rend Szent Józsefről elnevezett romániai tartományának honlapján³ már kiemelt menüpontként szerepel neve, amit megnyitva egy új fül-

ben, rövid, román nyelvű életrajzi összefoglalót olvashat az oda látogató. Kisebbségi kiegészítésekkel ugyanez található a Benedek Márton mellett Antal Veronika és Demeter Antal (Anton Demeter OFMConv., 1925, Márkosfalva/Butea – 2003, Románvásár) menüpontok esetében is. Benedek életrajzának összefoglalása végén van egy link, ami egy új, teljes mértékben neki szentelt román nyelvű oldalt nyit meg.⁴ Az *Űr Szolgája, orvos, pap Benedek Márton 1931–1986* címmel ellátott honlap 12 menüpontjában viszonylag sok információt talál az érdeklődő olvasó. Életrajza, a hozzá intézett könyörgéssel, hol röviden, hol kifejezetten hosszasan taglalva olvasható még olasz, német, angol, francia, spanyol és lengyel nyelven is. A honlapot az impresszum szerint 2007-ben hozta létre Silvestro Bejan pap. Azonban egy kicsit figyelmesebben megnézve kiderül, hogy utoljára 2011-ben frissítették. Legutolsó hír a 2011. júliusi 10–11-i nagy rendezvényről szól.

A kiadványok menüpontban két, 2007-ben kiadott kiadvány fedőlapját lehet megnézni. Egy másik honlap⁵, ami Antal Veronika mellett Benedek Mártont mutatja be, talán a fentebb ismertetett Benedeknek szentelt oldallal párhuzamosan hoztak létre, szintén ferences indítatásból, kizárólag román nyelven, viszont itt is az utolsó bejegyzés 2012-ből, vagyis a boldoggá avatási akta lezárásakor került fel. Ezen a honlapon túlsúlyban még a Benedek Mártonhoz kötődő anyagok vannak, és itt látszik meg az a hangsúlyváltás, ami az utóbbi 6 évben bekövetkezett Antal Veronika javára. Ha még hozzávesszük az új, boldoggá avatásra aspiráns Demeter Antal viszonylag nemrég felbukkanását is, látható az a bizonytalanság, tétováság, halogatás, ami Benedek Márton ügyét illeti. A helyi és országos román nyelvű sajtó a mai napig viszonylag ténszerűen tájékoztat a hozzá kötődő eseményekről, de mindezek a híryananyagok nincsenek összegyűjtve, rendszerezve egy helyre.

P. Jáki Sándor Teodóz, aki éles szemmel vette észre, jegyezte le és adta hírül a moldvai csángók hitéletének apró történéseit, az 1980-as évek legelején jegyzi fel találkozásait Benedek doktorral.⁶ Bosnyák Sándor a csodadoktorról 1988-ban gyűjtött monda anyagát 1993-ban publikálja.⁷ Tánzos Vilmos az 1999-ben megjelent *Csapdosó angyal* című könyvében közöl egy terjedelmesebb imaanyagot Benedek Márton nővérétől, Gyurka Jánosné Benedek Rózától.⁸ Peti Lehel 2012-ben kiadott tanulmánygyűjteményében egy egész fejezetet szán a trunki „csodakút” körül kialakult vallási mozgalom fogalomközpontú elemzésének.⁹

Benedek Márton kiváló, lelkiismeretes, pontos, alázatos orvos volt, kitűnő diagnoszta, ám az orvosi társadalom mégis fenntartásokkal fogadta. Titkos ferences, majd titokban felszentelt pap, aki intenzív, nem leplezett és bensőséges kapcsolatot ápolt a római katolikus klérus számos tagjával, mégis paptársai közül is kikerültek olyanok, akik jelentenek ellene. Számos magas állami, párt beosztásban lévő páciense van, ellentmondásos viszony alakul ki közöttük,

de ez mégsem védi meg őt attól, hogy halálba zaklassák. Kiutazási engedélyt kap a nagyon szigorúan ellenőrzött 80-as években, ám olaszországi látogatása a későbbi fejlemények fényében inkább csapda lesz, mint lehetőség. Az egyház a talán legerősebb, látványos és hangos moldvai katolikus népi vallásos mozgalommal szembesülve, kénytelen integrálni saját szervezeti működésébe, de láthatólag nem tud mit kezdeni vele. Saját narratívát hoz létre az erős hitéért még a halált is vállaló orvos ferences papról, de mégsem tudja teljes mértékben kisajátítani, átírni. Ugyanis a Benedek-féle jelenség túlságosan is mélyen ágyazódott bele a moldvai római katolikus egyház, a moldvai katolikusok történelmének utóbbi száz évébe. Pontosan hitének erőssége, kulturálisan és szellemében is mélyen gyökerező ereje az, amivel úgy tűnik, hogy nem tud mit kezdeni a jászvásári püspökség. Ezt bizonyítja Anton Durcovici, vagy még inkább Antal Veronika boldoggá avatási ügymenetének akadálymentessége.

Benedek Márton a tehetséges trunki kisgyerek elindul bejárni az oly sok moldvai kispap és kántor által bejárt és a moldvai ferences rend által felkínált tanulmányi, karrierépítési utat, lehetőséget. Erről az útból kitérítve egy más jellegű világi, értelmiségi, érvényesülési lehetőséget választ. Az ehhez hasonló választás a sok kortársát, és még inkább a rá következő generáció számos tagját arra készíti, hogy megtagadják vagy eltávolodjanak attól a közegetől, amiből kisgyerekként elindultak, hogy megtagadják azt a magyar nyelvet, és kultúrát, ami a közösségük mindennapi nyelvi közege volt. Ebből a perspektívából válik nagyon fontossá az a családi, közösségi vallásos élet, amibe Benedek Márton beleszületett, és amely, úgy tűnik, hogy szellemében később is irányadó maradt számára. Ezért egy elkövetkező tanulmányban majd sorra vizsgálom a családja tagjainak vallásos gyakorlatát, Erdély irányába is mutató kulturális kapcsolódásait, azt a még rekonstruálható ferences

szellemiséget, amire részben a bogdánfalvi pap, Petrus Neumann volt a plébániája falvaiban jótékony hatással; a magyar kántorok működésének még fellelhető nyomát. A falu körüli kutak, források a közösség életében betöltött központi szerepének kutatása a „csodakút” létrejöttének egyik nagyon jelentős előzményére világítana rá. Benedek Márton teológiai képzettsége, tájékozottsága, szellemi kapcsolata, barátsága Duma Jánossal és Gheorghe Patraşcuval, a gyógyításról vallott meglepően radikális elképzelései, mind olyan témák, ami feltárára, további kutatásra vár. Alakja megképzésének, a hozzá kapcsolódó történetek, mondák, csodák elbeszélésének narratíváiban ott van a középkori „szent ember” alakja, a népi bibliai történetek, szentek életrajzának, népmesei példázatok történetvezetésének fordulatai is, amelyek a legutolsó pillanatban hihetetlen erővel hatottak, ihletően, az alig egytucatnyi falusi közösség magyar nyelvű vallásos életére, gyakorlatára. Az összegyűjtött elbeszélések, tanúságtételek szövegei alapján lehetségesnek látszik egy nagyobb szövegrepertórium összeállítása is, amely hamarosan már emléke lesz ennek a közelmúltnak.

1. Benedek Márton életrajzi adatainak bemutatásában Angelo Montonati könyvére, a különböző, Benedek Mártonnak (is) szentelt egyházi honlapokon található adatokra, P. Jáki Sándor Teodóz „igaz tudósításaira”, valamint a trunki, lujzikalagori, nagypataki, forrófalvi, klézsei adatközlők által elbeszélékre támaszkodtam.
2. <http://www.ercis.ro/index.asp> Utolsó belépés időpontja: 2018. március 23.
3. <http://ofmconv.ro/> Utolsó belépés időpontja: 2018. március 23.
4. <http://martinbenedict.org/> Utolsó belépés időpontja: 2018. március 23.
5. <http://canonizari.ofmconv.ro/> Utolsó belépés időpontja: 2018. március 23.
6. P. Jáki Sándor Teodóz: *Csángókról, igaz tudósítások*. Justra Szolgáltató és Kereskedő Kft., 2006.
7. Bosnyák Sándor: Benedek doktor élete és halála. In *Örökség*, 1993. 16–19.
8. Tánczos Vilmos: *Csapdosó angyal. Moldvai archaikus imádságok és életterük*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1999, 49–52.
9. Peti Lehel: *A moldvai csángók népi vallásosságának imagisztikus rítusai*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár, 2012, 61–82.

A Magyar Királyság 14. századi, Kárpátokon kívüli területeiről

Azt, hogy a 14. század második felében a Magyar Királyságnak Kárpátokon kívüli területei vannak, sokan és sokszor kimutatták.¹ Az 1241-től tatár kézen levő területek történetében fordulópont a székelyeknek 1345-ben és 1346-ban a tatárok fölött aratott győzelme,² ezután egy, a Fekete-tenger irányába tartó terület jön létre Dél-Moldvától az Ilonca (Ialomița) folyóig, amelyet a román kutatók (Nicolae Iorga nyomán) „culoarul unguresc” (magyar folyosó) vagy „culoarul angevin” (Anjou-folyosó) néven emlegetnek.³ 1347-ben újjraalakul e terület kellős közepén, a Milcov folyó partján székelő Milkói püspökség.⁴

Az egyik legfontosabb dokumentum, amely a Kárpát-kanyartól a Fekete-tenger irányába vezető magyar folyosó létét valószínűsíti, 1358. június 28-áról való: Nagy Lajos király megengedi a brassói kereskedőknek, hogy a Buzău és Prahova folyók között (azaz a későbbi középkori Săcuieni megyében, a Teleajen folyó mentén húzódó kereskedelmi út mentén) szabadon közlekedhessenek a Dunáig, az Ilonca (Ialomița) és Szeret folyók közti részen.⁵

Az 1368. január 20-án kiállított oklevélben⁶ Vlajk (Vlaicu vodă, Vladislav I.) havasalföldi vajda megerősíti a brassói kereskedőknek a Havasalföldön régóta fennálló szabadságait, és meghatározza a brassóiak által fizetendő adók mértékét, amikor Havasalföldön kelnek át, vagy az országban kereskednek. A magyar hűbérességet elfogadó vajda („dominus Lodowicus, inclitus rex Hungarie, naturalis dominus noster graciosus”) ugyanakkor azt mondja, a Brăilai úton (Via Brayla) nem kell adót fizetniük a brassóiaknak. Érzésem szerint ezt nem lehet úgy értelmezni, hogy ekkor már Havasalföldhöz tartozik az Ilonca (Ialomița) és a Buzău folyók köze,⁷ hanem úgy, hogy Vlajk kijelenti, a Brăilai úton ő adót nem szed (mert nem szedhet, mivel a terület nem az övé).

Nagy Lajos király 1368. június 22-én kiadott diplomájában a kölcsönösség elvén vámmentességet nyújt a Demeter tatár fejedelem (Domini Demetry Principis Tartarorum) országából Brassóba visszatérő kereskedőknek,⁸ ennek szintén akkor van értelme, ha a Brassó és Tatárország közötti terület Lajos király területe.

Hogy milyen volt a magyar–havasalföldi viszony ezekben az években, arra Küküllei János krónikájában van egy érdekes történet, amit érdemes végigolvasnunk (Geréb László fordításában): „A király továbbá személyesen maga tört be Bulgárián át a szent korona alá tartozó Havasalföldre, *túlhan* a Székelyföld felől, az erdélyi részekből pedig nagy

sereggel, nemesekkel és székelyekkel küldötte át Miklós erdélyi vajdát Móricz fia Simonnal és más jeles lovagjaival: figyeljék a havasalföldi részeket, mert ama részek vajdája, Lajk fellázadt a királyi felség ellen. Ez nagy sereggel állt a Duna mellett, Bolgárországgal szemben, hogy cselet vetve megakadályozza a király úr seregének betörését. Miklós vajda azonban a maga seregével erős harc árán átkelt a Jalomica folyón, ahol a valahoktól épített sáncok és erődítések voltak. Vitéz harcban megütközött Lajk vajda nagyszámú seregével, melynek kapitánya, Oláh Dragomér ispán dombovicai várnagy volt. A csatában győzelmet aratott, sokakat megölt, magát a kapitányt megfutamította. De azután vigyázatlanul nyomult előre; torlaszok és sűrű tövisbozótok közé zárva, szűk ösvényre jutott. Az erdőkből és a hegyekről rengeteg valah támadta meg, s megölték serény alvajdájával, Péterrel, valamint Vas Dezsővel és Vörös Péter küküllővári várnaggal, Székely Péterrel és Lászlóval, ezekkel a harcias férfiakkal és sok más lovaggal, főrangú nemessel együtt.” Küküllei szerint tehát a keleti magyar csapatok az Ilonca (Ialomița) folyón kelnek át a lázadó Vlajk havasalföldi vajda országába, „ahol a valahoktól épített sáncok és erődítések voltak.” Az Iloncánál betörő magyar csapatok súlyos vereséget szenvednek, ám a király Havasalföld másik végén, Bulgária felől átkel a Dunán, és megveri a román sereget: „azután a szerencse ismét jóra fordult. Gara Miklós macsói bán, serény és harcias férfiú mellvédekkel és védőtornyokkal felszerelt sajkákon hatalmas erővel vezette át a királyi sereget a Dunán, Lajk vajda harcosainak és íjászáinak támadása közepette. Hullott a valahok nyila, mint a záporosó. De azután az ellenség megfutott, s eloszlott, mint a füst. A sereg megmaradt része benyomult Szeverinnél az országba, és elfoglalta. Ekkor a király első ízben itt Szeverin várát, néhány év elteltével azután Brassónál, a havasalföldi határnál az igen erős Törcs várát építtette.”⁹ Az Ilonca folyó minden valószínűség szerint a magyarok által kontrollált terület, az „Anjou-folyosó” határa.¹⁰ Sajnos Küküllei nem adja meg az évszámot, így magunknak kell utánajárnunk, mikor is történt Vlajk lázadása.

Küküllei János leírásából azt tudjuk, hogy a király Bulgária felől, Szeverinnél jön át a Dunán és veri le a havasalföldi seregeket. Volt-e a király Bulgáriában, Szeverinnél a szóba jöhető 1365-ös és 1368-as években? E kérdésre elég világos választ kaphatunk, mivel rendelkezésünkre áll Nagy Lajosnak a Wertner Mór által készített itineráriuma. 1365. január 5-én Lajos király az összes hadköteleseknek megparancsolja, hogy február

24-én Temesvárra egybegyűljenek, és onnan az oláh vajda ellen induljanak.¹¹

A hadjáratra összegyűjtött katonák hazaengedéséről, a had oszlatásáról nincsenek hírek (noha ezekről a peres iratokban általában marad nyom, mivel a háborúban résztvevő személyek peres ügyeit nyilván a hadosztatás utánra halasztották¹²). Eszerint az események úgy hozták, hogy az oláhok ellen összegyűlt had a bolgárok ellen (is?) fordult. 1365. június 2-án a magyar seregek már megszerezték Bodont (Vidint), a király június 4-én is ott van, június 23-án Szörénynél (Szeverinnél), június 30-án Lugoson jár.¹³ A bolgárok (és nem az oláhok) elleni háborúban részt vett had oszlatása október 6-án történt.¹⁴

1368 szeptemberében Lajos előkészületeket tesz egy újabb Vljak-ellenes expedícióra,¹⁵ szeptember 16-án arról értesülünk, hogy egy hadba induló katona személyesen vesz fel zálogot (azaz még nem indult el).¹⁶ 1368. október 17-én Himfi (Hémfi) Péter, a magyar kézen levő, bulgáriai Vidin (Bödön) bánja testvérén keresztül segítséget kér Vljaktól a Tarnovoi cár (Sisman Iván) ellenében.¹⁷ Feltehetően ide kapcsolódik az a 1372. július 15-én kiadott oklevél, amelyből az derül ki, Vljak meg is adta Himfinak a segítséget: az oklevélben Vljak kéri Lajos királyt, hogy erősítse meg egy rokonának adott adományát, aki vitéz módon harcolt a törökök és a Tarnovoi császár (Sisman Iván) ellen a Vljak által felállított „erős” hadseregben, abban az időszakban, mikor Vljak „hajlíthatatlan volt a király (Nagy Lajos) alatti engedelmisségben.”¹⁸ A király 1368. november 12-én a Szörény vára alatt jár.¹⁹ Az oláhok ellen gyűjtött hadat meglepően gyorsan, 1368. december 7-én oszlatták.²⁰

Úgy tűnik, 1368-ban a románok egyrészt megadták a magyaroknak a bolgárok elleni segítséget, másrészt valamivel kivívták a király haragját, és ekkor történt a Küküllei János által leírt eseménysor. Egy datálás nélküli, ám a kiadó által 1369. szeptemberére tett levélben a karánsebesi románok arra panaszkodnak a Szörényi bánnak, hogy nincs pénzük adót fizetni: az első bajaik akkor kezdődtek, mikor a király bevonult Bulgáriába, és ott megalapította a bolgár bánságot, ekkor ők személyesen is részt vettek a háborúban, élmeztek a csapatokat és a királyt (ez Lajos 1365-ös hadjárata során történt). Aztán mikor a király (Lackfi) Dénes erdélyi vajdának adta a bolgár bánság vezetését, akkor ők is katonaként vonultak be Vidinbe (1365). Aztán Dénes bán hozta a görög császárt (V. /Palaiologosz/ János bizánci császár), akit úgy megvendégeltek, mint a királyt (1365 ősze). Aztán jött ugyanazon tél idején (1365–66 tele) a király (Lajos) szintén a görög császárral (V. /Palaiologosz/ János bizánci császár), akiket úgy megvendégeltek, hogy egy fityingjük sem maradt. Azóta minden évben legalább kétszer hadba vonultak, ráadásul a hadiköltségekhez is hozzájárultak. Aztán a király újakezdte a háborút a fellázadt havasalföldiek ellen, és ők, mióta kitört a vizsálya a havasalföldiek támadása miatt, folyamatosan legalább 200 embert tartottak a hegyekben, egészen a tél beálltáig, emellett 500 emberük Mehádiánál (Méhednél) várta a királyt

visszatértét (feltehetően Havasalföldről). Ez utóbbi mozzanat mindenképpen 1368 őszén, a tél beállta előtt történhetett.

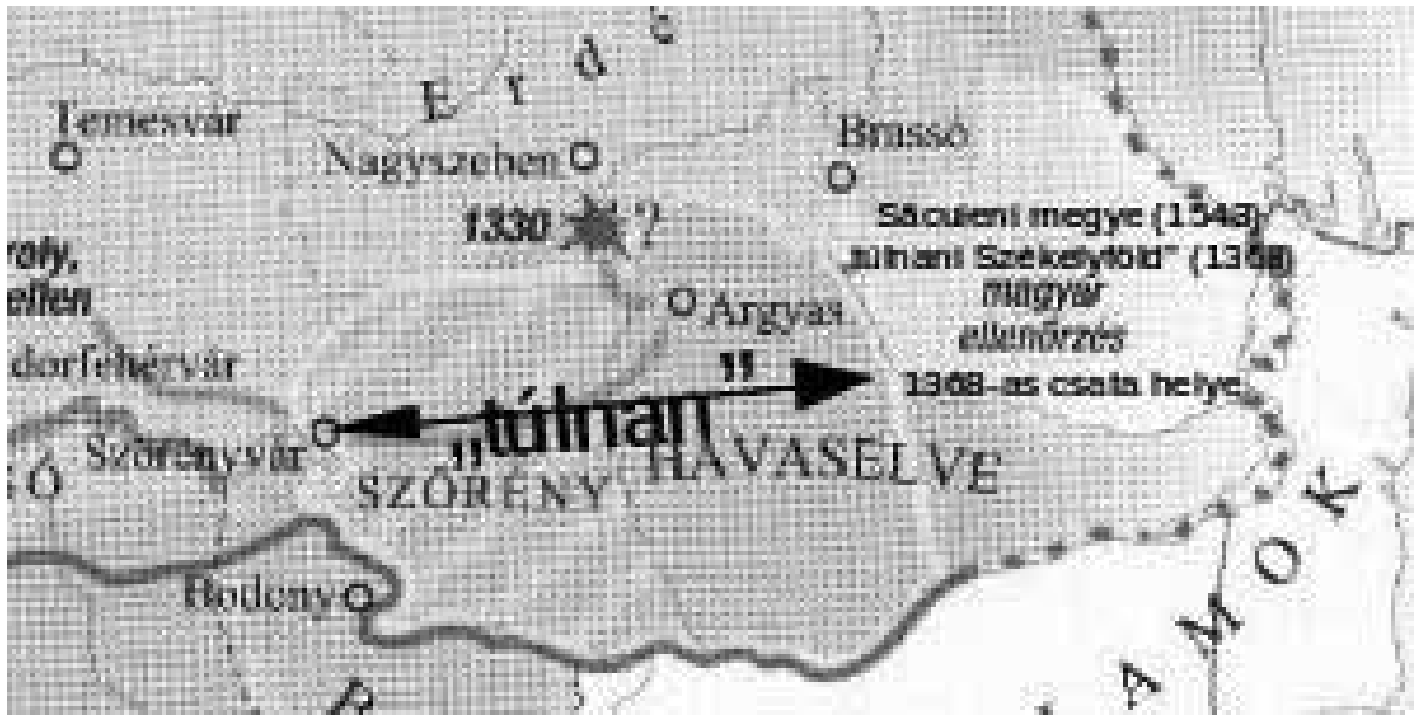
Eszerint az, amiről Küküllei János írt, 1368-ban történt, a magyar had szeptember 16-a után indult el, és december 7-én már szét is oszlott – villámháborúról van szó tehát, ami megegyezik Küküllei szavaival: gyors magyar vereség az Iloncánál, keleten, majd gyors magyar győzelem a Dunánál, nyugaton.

Talán nem tévedünk, ha a havasalföldi lázadás okát éppen az „Anjou-folyosó” hovatartozása feletti vitákban látjuk. A havasalföldiek ugyanis csapatokkal segítik a magyarokat a bulgáriai hadszíntéren, és eszük ágában sincs elszakadni a magyar koronától, ugyanakkor hűbéresekként nagyobb területet követelnek maguknak a koronán belül. Talán ez lehetett az oka annak is, hogy Nagy Lajos még legalább kétszer hadba készül Havasalföld ellen (1370. január 19-én²¹ és 1374-ben április 15-én²² arról értesülünk, hogy hazaengedték a Vljak elleni hadjáratra összehívott katonákat – hogy voltak-e effektív hadjáratok, nem tudjuk), de Vljak mindig is megmarad a király kegyeiben, és havasalföldi vajdaként hal meg 1377-ben. Ha azt nézzük, hogy 1368-ban az Ilonca folyónál Vljak seregei a székely (és erdélyi) seregekkel csapnak össze, akkor arra gondolhatunk, a Magyar Királyságon belüli belső székely (erdélyi) és havasalföldi harcról van szó.

Ha létezett „Anjou-folyosó” – márpedig létezett –, akkor a szóban forgó területnek a máshonnan is ismert közigazgatási egységek egyikéhez kellett tartoznia. Lajos király 1358-as okmányában a *Prahova és Buzău (Bodza) folyók közti területet* említi, ahol a kereskedők útvonala van: nos, pont ezen a területen az idők ködéből a középkori havasalföldi adminisztrációban a *Săcueni (Székely) néven említett megye emelkedik ki – általam ismert első említése 1543-ban.*²³ A fentiek fényében pedig nagyon komolyan kell vennünk azt a hipotézist, hogy ez a terület Erdélyhez, és azon belül is Székelyföldhöz tartozott, legalábbis 1358 és *Vlaicu halála, 1377 között. Ezért az, hogy Küküllei János azt mondja, 1368-ban Lajos király Szeverinnél tört be Bulgárián át Havasalföldre, a keleti székely csapatok pedig túlnan*²⁴ a Székelyföld felől, nem Küküllei hiányos földrajzi ismereteit mutatja, hanem azt, hogy túlnan létezett egy Székelyföld, azaz a mai értelemben vett Székelyföld jócskán átnyúlt a Kárpátokon. Erdély és Székelyföld ugyanis Szörényvárból nézve nem Havasalföldön *túl*, hanem *fölött* van.

Maradjunk még egy pillanatra Lajos királynak a brassói kereskedőknek adott 1358-as oklevelénél. Ebben az áll, hogy a kereskedők szabadon közlekedhetnek a Dunáig, az Ilonca (Ialomița) és Szeret folyók közti részen. Ebből az következne, hogy Lajos király a Kárpátokon kívüli magyar területeknek nemcsak a déli határát adja meg, az Ilonca (Ialomița) folyót, hanem az északit is, ami a Szeret (és amely területen belül a brassói kereskedők szabadon járhatnak). Ezt egyelőre meghagyjuk munkahipotézisnek, és a későbbiekben foglalkozunk majd vele.

(folytatás a következő lapszámunkban)

Küküllői János szerint Szörényvárral átellenben, „Havaselvén túlhan” volt Székelyföld (alapforrás: Bereznay András,²⁵ amit átdolgoztam)

JEGYZETEK

1. Lásd pl. Vásáry István: *Cumans and Tatars. Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans, 1185–1365*. Cambridge University Press, 2005. 165.
2. Legteljesebb leírása a Névtelen Minorita krónikájában: „VIII. fejezet Győzelem a tatárok ellen vívott csatában. Hasonlóképpen az Úr születése után való ezerháromszáznegyvenötödik, a Lajos király koronázása után való harmadik év Gyertyaszentelő Boldogasszony napja táján a székelyek az akkoriban köztük levő kevés magyarral kivonultak a tatárok ellen, s kardjukkal megszámlálhatatlan tatárt vágtak le saját földjükön. Ott még Othlam nevű nagyhatalmú vezérüket is élve elfogták, aki második a kán után, s a kán húga volt a felesége; később le is fejezték, bár szinte mérhetetlen mennyiségű pénzt ígértek érte váltságul. A magyarok azonban, óvakodva az eljövendőktől, elutasították a váltságdíjat, hazahozták az ellenség zászlait is, sok foglyot, rengeteg zsákmányt aranyban, ezüstben, gyöngyökben meg drága ruhákban. Megszakítás nélkül három napig folyt köztük a harc. (...) Más alkalommal is, vagyis az Úr ezerháromszáznegyvenhatodik évében, amikor a székelyek egyedül nyomultak be nagy sokasággal a tatárok említett földjére, s ott csatát vívtak, mennyei kegyelemből győzelmet aratva, megszámlálhatatlan sokaságú tatárt megöltek. Sok nagyértékű fegyvert, töméntelen zsákmányt hoztak onnan barmokban, gyöngyökben, drágakövekben, s így visszatérve magasztalták az istent, aki győzelmet adott nekik.” (Küküllői János és a Névtelen Minorita krónikája. Monumenta Hungarica-sorozat IV. Latinból fordította Geréb László, a bevezetést írta Trencsényi Waldapfel Imre. Magyar Helikon, Budapest, 1960. Forrás: <http://mek.oszk.hu/05500/05564/>).
3. „foarte probabilă presupunerea că teritoriul actual din Moldova de Jos și ținuturile vecine din Muntenia pînă la valea Buzăului și cea a Ialomiței au fost alipite direct coroanei ungare, ca un fel de »culoar« spre cursul inferior al Dunării, în urma retragerii mongole” (Gheorghe I. Brătianu: *Marea Neagră de la origini pînă la cucerirea otomană*. Ediția a II-a revizută. Polirom, Iași, 1999. Internetes kiadás: http://www.bjmures.ro/bdPublicatii/CarteStudenti/B/BratianuGheorghe-Marea_Neagra.pdf).
4. A román könyvkiadás nagy hiányossága, hogy a téma feltehetően egyik legjobb feldolgozása, melyre Brătianu hivatkozik, és amelyről szépen beszél a Brătianu szövegét gondozó Victor Spinei is, mai napig kéziratban hever (Emil Lăzărescu: *Români, tătari și unguri în veacurile XIV–XV*). A kötet 1945-ben elő volt készítve kiadásra a Nicolae Iorga Egyetemes Történeti Intézetnél.
5. Bőven tárgyalja Diaconul Dr. Gheorghe I. Moisescu: *Catolicismul în Moldova pînă la sfârșitul veacului XIV*. București, 1942. 53–54.
6. Szövegkiadás: Documenta Romaniae Historica D. Relațiile între țările române Vol. I. (1222–1456). Volum întocmit de Acad. Ștefan Pascu, Constantin

- Cihodaru, Konrad D. Gündisch, Damaschin Mioc, Viorica Pervain. București, 1977. 51, 52-es dokumentumok. (A továbbiakban DRH D I.)
6. Uo. 46-os dokumentum.
7. Coman, Marian: *From an open to a closed frontier. The Wallachian-Moldavian frontier from c. 1350 to c. 1450*. Annual of Medieval Studies at CEU 9 (2003): 148.
8. Szövegkiadás: DRH D I., 49-es dokumentum.
9. „Miklós vajda azonban a maga seregével erős harc árán átkelt a Jalomica folyón, ahol a valahoktól épített sáncok és erődítések voltak.” Küküllői – Geréb 1960.
10. Coman 2003. 141.
11. Szövegkiadás: DRH D I., 42-es dokumentum.
12. Lásd Wertner Mór dr.: Nagy Lajos király hadjáratai 202. In *Hadtörténelmi Közlemények*, 1918. évfolyam (19. kötet. Budapest, 1918.), 59–97., 202–271. Szinte minden hadjárat végén okleveles nyoma marad az oszlatásnak.
13. Wertner 1918. 231.
14. Wertner 1918. 230.
15. Szövegkiadás: DRH D I., 51-es dokumentum.
16. Szövegkiadás: DRH D I., 52-es dokumentum.
17. Szövegkiadás: DRH D I., 53-as dokumentum.
18. Szövegkiadás: DRH D I., 60-as dokumentum.
19. Wertner 1918. 238.
20. Wertner 1918. 237.
21. Szövegkiadás: DRH D I., 57-es dokumentum.
22. Szövegkiadás: DRH D I., 62-es dokumentum.
23. Documenta Romaniae Historica. Seria B. Țara Românească, vol. IV. (1536–1550), întocmit în cadrul Seminarului de Paleografie Slavă condus de Damaschin Mioc, București, 1981. 150-es dokumentum.
24. Latin eredetiben: „Item ipse Rex, personaliter per Bulgariam, partes transalpinas, scarae coroneae subjectas, invadens, et alia parte **ultra** terram Sicularum, transmisit Ladislaum Vajvodam Transilvanum...” (Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini ... / cura et studio Joannis Georgii Schwandtneri. Vindobonae: Trattner, 1766, 239–240. – Joannis de Thwroc: Chronica Hungarorum. Pars tertia Chronicae Hungarorum, de Ludovico Rege ... a Ioanne Archidiacone de Kikullew compositam). Ugyanez van a Budai krónika 1473-as kiadásában megőrzött szövegben is (<http://oszkdk.oszk.hu/storage/00/00/18/34/dd/1/pdf/low.pdf>), amelynek fordításából viszont kikerült az „értelmetlen” **ultra** szó: „A havasalföldi területeket, amelyek a szent koronának voltak alávetve, szintén személyesen támadta meg Bulgária felől. Másrészt meg a Székelyföld felől erős hadsereggel és Erdély nemeseivel és a székelyekkel oda indította Miklós erdélyi vajdát...” (Fordította Horváth János, uo.)
25. Bereznay András: *Erdély történelmének atlasza*. Méry Ratio, 2011. 69.

Farsangbúcsúztatás Bákóban

A mikor először kíváncsiskodtam be Csángóföldre, 1971-et írtak. Pusztinára igyekeztem. Ónalfván a vonatról buszra váltottam, s irány Pírjol. A buszmegállóban rendőr várta az utasokat. Ki is szúrt rögvést. Személyazonosságát kért, és afelől érdeklődött, hogy mit keresek arra? Turista vagyok – mondtam, s már ülhettem is vissza, irány: Bákó. Nem emlékszem, hogy tiltakoztam volna szabad mozgásom korlátozása miatt. Akkoriban még nem voltunk olyan bátrak, bár ma – emlékeik szerint – ezrével jelentek meg a hős ellenállók. Az emberek néztek, kicsit resteltem magam, mint akit rajtakaptak. Sok ideig hallgattam kalandomról, pedig beszélhettem volna róla, hiszen pár nap múlva már megokosodva tudtam, a bűvös válasz az lehetett volna, hogy egykori padtársamat akarom felkeresni: Császár Imre állatorvost. Ő épp Pírjolban szolgált. Ma is ott él. 1990-ig nem próbálkoztam többet. Bánom, hiszen ma már gyakran járok arra, s azt is tapasztalom, hogy nem állóvízhez hasonló az ottani élet sem. Hónapról hónapra változik, emlékek, tárgyak tűnnek el, jó ismerősök távoznak örökre, újabb dolgok jelennek meg. Fel-felbugyog a magyar szó néha még egész fiatalok ajkán is, s mintha föld nyelte volna el más- hol, illetve azok is csak óvatosan csörgedeztetik, akik pedig gyermekkorukban csupán ezt a nyelvet hallották szüleiktől, nagyszüleiktől, aztán mert olyan szép volt, el is felejtették,

vagy legalábbis nem szívesen használják, ha idegen próbál szót érteni velük magyarul.

A külsőrekecsini nagymama keserve, hogy unokája, mióta Hargita megyébe, Maroshévízre nősült, meg nem szólalna magyarul, fájdalmat okozott, s hiába térek vissza gyakran az okok találgatására, nem lettem okosabb. Pedig lehetnék, hiszen szomorú tapasztalatom e téren már volt a hetvenes évek elejéről, amikor mintegy 100 csángóföldi gyermeket iskolázott be a gyergyószentmiklósi szakiskola akkori vezetése, akiknek több mint fele nemhogy elmélyítette volna magyar nyelvtudását, de csaknem székygyűlölővé vált, mert a mi nebulóink nem voltak felkészítve új tanuló társaik helyzetéről, s a segítség helyett a csúfolódást választották, a messziről érkezettek sajátos szóhasználata miatt. A csángó gyermek pedig azután csak románul szólalt meg, s nem valószínű, hogy azok, akik visszatértek Moldvába, valaha is elfeledték jó szándékkal kitervelt, ám botor „magyarításuk” emlékét.

Ma már sok jó ismerőssel parolázhatok a Szeret menti falvakban, de keletebbre, Magyarfaluban is. Talpraesett aszszonyok mentették és mentik néhány elszántabb férfi mellett a menthetőt, s nem zavarja már a rendőr fülét sem, ha magyar szót hall idegen és helybéli beszélgetésekor.

A nyelvoktatás több-kevesebb sikerrel, de nem eredménytelenül folyik, kezdtek megszokni azok is, akik eddig

Fotó: Kristó Róbert

az ördög nyelvét emlegették, ha a magyarról volt szó. Február 10-én, szombaton közel hétszázán gyűltek össze Bákóban, hogy elbúcsúztassák a farsangot. Főleg asszonyok, akik ma is legfőbb őrzői nyelvnek és hagyományoknak, akik hihetetlen kitartással türik a rájuk szakadtakat, hiszen a férfiak ma is távol vannak, ahogy távol voltak a nagy verekedések idején, vagy később az ország távoli munkatelepein dolgozva. Mikor mundérban, mikor munkaruhában. Ők megmaradtak a tűzhelyek mellett, ahonnan a meséik és legendáik még mindig simogató melegséggel pótolják a kályha, a kemence melegét, még mindig láthatatlan gyökerecskékkel kúsznak az étellel most barátkozó fiatalok szíve felé, lelkébe. Mert szárnyukra véve egészen Szent László királyunkig visznek vissza, s nem csak dombhátak, hajlatok emlékeznek rá, de a külső-rekecsini (Dobos) néne Róza olyant is tud, amit „csak tőlem hallhatsz”. S már meséli is, hogy a verekedésből hazatérők kérésére miben egyezett ki a nagy király a Fennvalóval. Moldvában ugyanis farsang utolsó vasárnapjától kezdődött a nagyböjt. Na, egy ilyen vasárnapra érkeztek haza a harcosok, s kérték, hogy legalább két napot adjanak még nekik kimulatni magukat, kipihenni a hadakozás fáradalmait. A kérés meghallgatásra talált, s azóta húshagyó kedd estig lehet mulatozni, énekelni, összegyűlni. A szeretők elmehetnek kedveseik családjához, mert szerdán már lúggal mossák ki még az edényeket is, nehogy zsíros maradjon valamelyik, s húsvétig semmi állati eredetűt el nem fogyasztanak. Nos, szombaton derekasan felkészültek a 31 moldvai faluból érkezettek, illetve az 1941-ben Baranyába költözött lánbnikiak utódai.

Hét csoport, köztük a már említett egyházaskozáriak, valamint a vendégfellépőnek meghívott kolozsvári Ördögtér-gye Együttes énekkel és tánccal szórakoztatta a lakomával és

tánczással záruló összejövetel vendégeit, akik valamennyien vidám, tréfás és hars beköszöntőkkel érkezve üdvözölték a vendéglátókat, ezúttal a Moldvai Magyar Csángómagyarok Szövetségének képviselőit, önkénteseit, élükön Pogár László elnökkel. Sőt, egyik néni Kőrösi Dávid Viktor konzult külön tréfás rigmussal is köszöntötte nyurgasága okán, aligha azért, mert ismerte volna.

A más-más színű fejkendők a széksorokban virágos ágyások érzetét keltették, s mi tagadás, az asszonyok a kolozsváriak legényes táncait jutalmazták a legnagyobb tapssal. Bár Csontkirály és Babkirály küzdelméről esett szó, az előadás alatt e történet megjelenítésére nem került sor. Talán jövőben, hiszen nem lenne nehéz dramatizálni a még élő történetet e két király, a jólét és a böjt küzdelméről, főleg hogy Csángóföldön nincs hagyománya alakoskodásnak, bábuégetésnek, elsiratásnak.

Először 1970-ben utaztam kíváncsiskodni Csángóföldre. Azóta gyakran megfordulok arrafelé, és mindig tanulok valamit. Azt például, hogy a dió nagy részéből olajat préselnek, s Duma-István Andrászt idézve a megavasodott maradékot nekünk, székeleyeknek adják el. Azt is, hogy lehet bár fiatalabb az asszony, mint mi, ha a faluban nénének mondják, mi is úgy kell szólítsuk. Aztán azt is, hogy Magyarfaluban néne Klára hetvenet tapodva is olyan lángelelkű és tette kész, mint lehetett 25 évesen. Csángóföldön is böjt van ilyenkor. Súlyosabb, mint felénk. Ott húsvétig kimarad minden örömet, vígságot okozó, még az ének is. Pótlásul még több időt fordítanak a fohásra és az imára, hogy ne kerülgesse őket olyan gyakran a bánat fekete szárnyú madara, mint eddig a sok száz év alatt.

Hargita Népe, 2018. február 19.

ELŐFIZETŐK

ROMÁNIA

BAJNA GYÖRGY – Gyergyószentmiklós; BÁLINT MÓZES – Székelyudvarhely;
CZELLEZC JENŐ – Marosvásárhely; CSISZER IMRE CSABA – Csíkszereda; CORNEL CADAR – Iași; DÁNILÁ IOAN – Bákó;
FORRAI TIBOR – Homoródszentpál; FÜLÖP LAJOS – Székelykeresztúr;
ISTÓK GYÖRGY – Klézse; ISTOC MIHAI – Klézse; KAKAS ZOLTÁN – Sepsiszentgyörgy; KISS MIKLÓS – Csíkszereda; KONSZA VILMOS – Sepsiszentgyörgy;
KOVÁCS ISTVÁN – Sepsiszentgyörgy; LÉSTYÁN SÁNDOR – Kézdivásárhely;
PÉNTÉK JÁNOS – Kolozsvár; ROBU ALEXANDRU – Kolozsvár; SEPRÓDI JÓZSEF – Dicsőszentmárton;
TAMÁS KLÁRA – Csíkszereda; TÁNCZOS VILMOS – Kolozsvár; TIMÁR KARINA – Kolozsvár; VITOS LÁSZLÓ – Csíkszereda

MAGYARORSZÁG

BITTMAN KÁROLY – Zirc; CSÓTI MÁRTA – Budapest; DEMSE MÁRTON – Budapest; DÓSA GYULA – Szolnok;
Dr. ERDEI ANTAL – Gyöngyösolymos; ERDŐSINÉ KÉRY JUDIT – Budapest;
FELFÖLDI ELEK – Budapest; GÁTAY ISTVÁN – Devecser; GERGELYNÉ KOVÁCS MÁRIA – Budapest;
GYÖNGYÖSSY LAJOS – Budapest; Dr. GYURKOVITS KÁLMÁN – Mosdós; HÉJJ CSABA – Budapest; HORVÁTH JÓZSEFNÉ – Velence;
HUDÁK JÓZSEFNÉ – Szerencs; Dr. ISZLAI SÁNDOR – Berettyóújfalú; JÓZSA LÁSZLÓ – Tápiógyörgye; Dr. KÁLMÁN FLÓRA – Kecskemét;
KEÖVES FERENC – Páty; Dr. KÉRY SÁNDOR – Budapest; Ifj. KÉRY SÁNDOR – Budapest; Dr. KÓVÁRY GYÖRGY – Zirc;
KUKODA VILMOS – Zirc; MOLNÁR ALADÁR – Sopron; MUNKÁCSI GYÖRGY – Szolnok; NAGY JUDIT – Pécs;
PAPP DEZSŐ – Békésszentandrás; Dr. SURDY MIKLÓS – Budapest; SZEMES KÁLMÁN – Budapest;
TOST ATTILA – Sopron; VÁRKÖVI LÁSZLÓ – Vác; ZIRCI ORSZÁGZÁSZLÓ ALAPÍTVÁNY – Zirc;

MÁS

Dr. DOBÓ ATTILA – Németország; Dr. DOBÓ TIBOR – Németország; FODOR ALBERT – USA; KISS ISTVÁN – USA;

INTÉZMÉNYEK

ATCOM SZÖVETKEZETI TÁRSASÁG – Csíkszereda; BOD PÉTER MEGYEI KÖNYVTÁR – Sepsiszentgyörgy; CSÍKI SZÉKELY MÚZEUM – Csíkszereda;
KÁJONI JÁNOS MEGYEI KÖNYVTÁR – Csíkszereda;

9 771224 535005 18001